

TATRY

1 | 2023 | cena 2,70 €, pre predplatiteľov 2,40 €

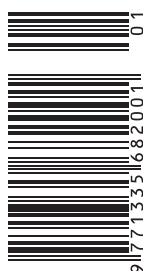
Po stopách stratených tatranských plies

Vedeli ste, že po jednom zo štrbských
mozgrovísk dnes jazdia električky?

Tatry privítali horských vodcov z celého sveta

Hold svojim filmom im vzdal
aj režisér Pavol Barabáš

ISSN 1335-6828

Sliedič (*Pardosa*)

Veľká časť populácie sa ich desí a má k nim odmietavý postoj. Pavúky (*Araneae*). Sú chlpaté, škaredé, nohaté, nedostatok poznatkov o nich vyvoláva nedôveru k týmto živočíchom. Aké v skutočnosti sú?

  Radoslav Michalec

Patria do početnej živočíšnej skupiny pavúkovcov (*Arachnida*). Pavúkov je na Slovensku zaznamenaných do tisíc druhov. Majú spravidla osem alebo šesť očí. Jaskynné druhy môžu mať takmer celkom zakrpatený zrak. Hlavohruď je spojená s bruškom krátkou stopkou. Majú šesť párov končatín. Prvý pár sa nazýva chelicery, teda klepietka. Sú duté a ústia do nich jedové žľazy. Jed „našich“ pavúkov nie je pre človeka nebezpečný a slúži len na omráčenie koristi. Druhým párom končatín sú pedipalpy (hmatadlá), ktoré u samcov fungujú aj ako kopulačný orgán. Zvyšné štyri páry sú pravé nohy. Na konci tela majú pavúky vyvinuté snovacie bradavky, pomocou ktorých tkajú

pavučinové vlákna. Tie využívajú na lov, ako úkryt alebo z nich vytvárajú kokóny, čiže obaly na vajčka. Vyskytujú sa v rozmanitých biotopoch – od nížin až po najvyššie polohy – takmer všade, cez deň i v noci.

Sliedič patrí do čeľade strehúňovité (*Lycosidae*), ktorú môžeme nazvať aj „vlčie pavúky“ podľa gréckeho Λύκος [*Lýkos*] – vlk. Nelovia síce vo svorkách, ale vo vhodnom prostredí sú početné a patria k aktívnym lovcom s výborným zrakom. Ide o stredne veľké pavúky s veľkými chelicerami a robustnými končatinami. To ich radí k výborným predátorom – dravcom. Živia sa inými živočíchmi, prevažne hmyzom. Ulovenú potravu najskôr om-

ráčia jedom, potom vstreknú tráviace enzýmy, ktoré ju rozložia na kašovitú hmotu a následne vysajú. Takýto spôsob trávenia sa nazýva mimotelové trávenie.

Pri určovaní druhu sliediča na fotografii nám svojimi odbornými skúsenosťami ochotne pomohli arachnológovia Anna Šestáková a Peter Gajdoš. Podľa nich snímka zachytáva pravdepodobne nedospelého samca, druh je náročné určiť, keďže pri tomto rode rozhoduje štúdium kopulačných orgánov. Niekedy odborníkom nepomôže túto dilemu rozlúsknuť ani dospelá samica, chytiť potrebujú samca. Práve pre málo zreteľnú medzidruhovú variabilitu (u samcov je zreteľnejšia) sa často udávajú len v druhových komplexoch. ◀

Obsah

Viete, že	2
Majáky z dreva	3
Bude chýbať aj Tatrám	5
Pavol Barabáš: Chcel som ukázať, že vodcovia sú ľudia z mäsa a kostí	6
Vysoké Tatry kedysi a dnes	9
Tatry privítali vodcov z celého sveta	10
Filip Kyzek: Nemáme tri stupne, ale päť	17
Vodopády Tatier XIII.	22
Po stopách stratených tatranských plies (1)	24
Zo skaliek do črepníkov	29
Návštevníčka zaváňajúca exotikou	31
Tradičné sčítanie po novom	32
O správaní sa v divočine porozpráva kamzík	33
Plesnivec alpínsky	34
Dáma s hranostajom po tatransky	36
Múzeum obsadili bobry	37
Krížovka	40
Fotohádanka	41

TATRY. Dvojmesačník o krásach tatranskej prírody, jej ochrane, starostlivosti o lesné ekosystémy, turistike, športe a cestovnom ruchu v TANAP-e. Vychádza od roku 1962. Ročník LXII.

Vydavateľ: Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici

Adresa redakcie:

Tatranská Lomnica 14066, 059 60 Vysoké Tatry
tel.: +421 524 78 03 74

e-mail: redakciatatry@gmail.com

Redakcia: Mgr. Martina Petránová,
Mgr. Jana Tomalová, DiS. art.
tel.: +421 903 987 594, +421 945 448 602

Grafická úprava a tlač:

Tlačiareň Kežmarok GG, s.r.o., Priekopa 21,
060 01 Kežmarok

Ročné predplatné v SR vo výške 14,40 € uhradíte na:
IBAN: SK528180000007000675288

Predplatné v ČR:

MediaCall, s. r. o., Vídeňská 546/55,
639 00 Brno, tel.: +420 532 16 51 65,
e-mail: import@mediacall.cz
www.mediacall.cz

Redakčná rada: JUDr. Mgr. Peter Dzurilla, Dr.h.c., LL.M. (predseda), Ing. Pavol Majko, Ing. Peter Spitzkopf ml., Ing. Maroš Peiger, Ing. Katarína Žilkovanová, PhD., Mgr. Erika Feriancová, Ing. Juraj Majerčák, Ing. Michal Jurčo, Ing. Marián Šturcel

Nevyžiadané príspevky redakcia nevracia. Redakcia si vyhradzuje právo úpravy a skracovania materiálov, ako aj výberu titulkov a medzititulkov. Zasláním príspevku autor súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré týmto poskytol redakcii. Názory autorov jednotlivých článkov sa nemusia zhodovať s oficiálnym stanoviskom vydavateľa. Prevzatie textových a grafických materiálov z časopisu je dovolené len so súhlasom redakcie a pri rešpektovaní autorských práv. Redakčná uzávierka je dva týždne pred vydaním časopisu.

Dátum vydania: 15. 12. 2022

Evidenčné číslo: EV4596/12,
ISSN 1335-6828, IČO 54435293

 Titulná strana
Sýkorka uhliarka (*Periparus ater*)
na vrcholci suchého stromu
Snímka: Vladimír Michalec

Zadná strana
Pakonárnik otrubový (*Pseudevernia furfuracea*)
Snímka: Radoslav Michalec

Viete, že...

Na úvodnom stretnutí Rady Tatranského národného parku jej členovia rozdiskutovali fungovanie poradného orgánu Správy TANAP-u so sídlom v Tatranskej Lomnici a zvolili si spomedzi seba aj predsedu. Dôveru zástupcov vedcov, ochranárov, lesníkov, samospráv či predstaviteľov cestovného ruchu dostal Marián Janiga, riaditeľ Výskumného ústavu vysokohorskej biológie v Tatranskej Javorine. Radu zriadilo Ministerstvo životného prostredia SR ako poradný, odborný, konzultačný a iniciálny orgán pre záležitosti Správy TANAP-u.

Kolektívneho radcu majú aj v poľskom Tatrzanskom Parku Narodowom (TPN). Tak, ako je členom Rady TANAP-u riaditeľ TPN Szymon Ziobrowski, recipročne patrí jedna stolička u našich severných susedov riaditeľovi Správy TANAP-u Pavlovi Majkovi. Parky tak chcú posilniť vzájomnú spoluprácu a výmenu skúseností medzi organizáciami ochrany prírody. V Zakopanom bola reč napríklad o lanovke na Kasprow vrch, priestor dostal aj jeden z kľúčových aspektov, výskum, o ktorom informoval Tomasz Zwijacz-Kozica, vedúci oddelenia vedy a výskumu v TPN.

Zákonodarcovia 8. novembra definitívne schválili návrh zákona poslancu Národnej rady SR Jaroslava Karahutu s účinnosťou od 1. decembra, ktorým sa mení a dopĺňa zákon o ochrane prírody a krajiny. Plénum tak dalo zelenú materiálú so zámerom vytvoriť priaznivejšie podmienky pre vlastníkov pozemkov a stavieb pri užívaní a obhospodarovaní majetku. Právna úprava vytvára tiež priestor na to, aby vlastníci mohli previesť pozemok v treťom a vyššom stupni ochrany ešte za života na blízke osoby, tie totiž museli čakať na dedičské konanie. Predkúpne právo má štát i naďalej v prípade, ak chce majiteľ pozemok predat inej ako blízkej osobe.

Vten istý deň posunuli poslanci do druhého čítania aj novelu zákona o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (EIA) z dielne viacerých zákonodarcov. Tá má podľa navrhovateľov v procese EIA zabrániť obštrukciám zo strany verejnosti. Podľa odporcov však skôr „pomôže“ obmedziť občanom možnosť ovplyvniť výstavbu či okliešti právomoci odborných orgánov chrániť verejný záujem. Nový zákon o EIA pripravuje aj envirorezort, zatiaľ ho však nepredložil.

Prelom jesene a zimy v Tatrách bol tragický pre troch Poliakov. V poslednú októbrovú sobotu vypadol horolezec zo steny

v oblasti Kolového štítu, Horskej záchrannej služby v spolupráci s kolegami z poľského TOPR-u sa muža nakoniec podarilo nájsť, už však bez známok života. V prvý novembrový deň vypátrali záchranári i telesné pozostatky ďalšieho Poliaka, ktorý sa vybral na túru zo Ždiaru do Tatranskej Javoriny, po vyše týždni objavili jeho telo v jednom zo žlabov smerom k Hlásnej skale. Tretí život vyhasol začiatkom decembra pod najvyšším vrcholom Tatier, na Gerlach sa turista vybral sólo.

December si do našej uzávierky vyžiadal ešte ďalšie dve obete. Slováci mali v úmysle prejsť Priečne sedlo, alebo vystúpiť na Širokú vežu. Naposledy ich videli živých na Téryho chate, kde ich zamestnanci varovali pred nepriaznivými podmienkami, no napriek výstrahám pokračovali v pláne a pod Priečnym sedlom sa im stala osudnou veľká lavína. Po príchode záchranárov na lavínisko označil pes krátko po sebe miesta, na ktorých boli zasypaní muži, obaja však už bez známok života.

Biosférické rezervácie chránia v 134 krajinách sveta zhruba päť percent územia našej planéty. Od roku 1993 sa medzi vzácne lokality zaradili vďaka programu UNESCO Človek a biosféra i Tatry, presnejšie národné parky na ich južnej i severnej strane spolu s ochrannými pásmami. Aj najvyššiemu slovensko-poľskému horstvu preto patril tretí november, Medzinárodný deň biosférických rezervácií. Prírodný sviatok upozorňuje na územia, ktoré majú tri základné a navzájom sa doplnujúce funkcie – zachovať rozmanitosť druhov a ekosystémov, podporiť ekologicky udržateľný ľudský rozvoj a rozvíjať výskum, monitoring i envirovýchovu.

Rašelinisko v objatí výstavby priamo v intraviláne Popradu je domovom vzácných rastlinných a živočíšnych druhov. Ak by nechala Správa TANAP-u tieto plochy bez starostlivosti, pozvoľne by zarástli a rašeliniskové druhy by postupne vymizli. V októbri, uprostred babieho leta, preto nastal čas na brigádu, počas ktorej botanici a dobrovoľníci odstránili výmladky a prirodzené zmladenie, dreviny totiž odčerpávajú z územia vodu a postupne ho presušujú.

Manažment vzácných území sa dotkol aj lokality pod Hrebienkom. Pred šiestimi rokmi tam totiž tatranskí botanici našli zriedkavo sa vyskytujúcu blatnicu močiarnu (*Scheuchzeria palustris*). Časť vrchoviska v blízkosti turistického centra sa podarilo koncom novembra vyčistiť od starých zbytkov popadaných stromov a prirodzeného zmladenia, v budúcom roku by sa mali

výruby rozšíriť na celé vrchovisko. Praktická starostlivosť o podobné lokality v Tatrách a podhorí je jednou z pravidelných činností Správy TANAP-u.

Opustené rysička dostalo koncom októbra druhú šancu na život. Bežne takmer neviditeľnú šelmu sa podarilo odchytiť v Liptovskej Kokave, keď si v miestnom kurníku hľadala potravu. Samička, ktorú už aj z médií môžete poznať pod menom Vendy, bola vychudnutá i dehydrovaná. Po veterinárnej kontrole preto zoológovia Správy TANAP-u mláďa preniesli do karanténnej stanice v Tichej doline a po prvotnej rekonvalescencii do rehabilitačného zariadenia. V ňom bude šantiť a naberať sily, až kým nebude schopné samostatne žiť vo voľnej prírode.

Gratulácie patria včelám, ktoré usilovne a precízne pracujú pod značkou TANAP. Do súťaže *O najlepšiu med* v rámci projektu *neSPPíme, bzučíme* sa zapojila aj Správa TANAP-u. Vyhlasovateľ súťaže si medy nechal „preklepnúť“ expertmi zo Štátneho veterinárneho a potravinového ústavu i Ústavu molekulárnej biológie SAV. Vďaka všetkým atribútom biologických vlastností, a teda kvalite medu, si sladký produkt vyslúžil známku kvality „GOLD“. Testovaný med z TANAP-u má najvyšší antibakteriálny potenciál. Správa TANAP-u sa stala i víťazom hlavnej ceny.

Svište sú jednou z tém, ktoré intenzívne zaujímajú odborníkov z Výskumnej stanice TANAP-u. Priebežné výsledky štúdie mapovania kolónií tatranského endemického druhu si koncom novembra vypočuli účastníci 15. celoštátnej vedeckej konferencie s názvom Výskum a ochrana dravcov na Slovensku. V Banskej Bystrici odzneli čiastkové zistenia o monitoringu vo Furtkoskej a Mlynickej doline, svište z Mengusovskej doliny na tatranských výskumníkov ešte len čakajú. Výskumná stanica TANAP-u na projekte spolupracuje so Slovenským múzeom ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši.

Tatranskú Lomnicu s Tatranskou Kotlinou spája od konca októbra nová cyklotrasa so štrkovým povrchom. Vedie pozdĺž štátnej cesty k zastávke Flak a ďalej po lesnom chodníku a starej lesnej ceste. Na viac než 8,7 kilometra dlhom úseku cyklisti prekonajú sedem mostov a môžu si oddýchnuť na šiestich odpočívadlách. Cyklotrasa za 1,4 milióna eur je výsledkom eurofondového projektu miest Vysoké Tatry a Zakopané.

Červená, modrá, žltá, zelená. Zatiaľ čo v lete navigujú turistov farebné značky, počas zimných mesiacov im spolu s nimi uľahčujú orientáciu v teréne drevené tyče. Zvlášť v nepriaznivom počasí sú akýmiisi majákmi vo svete skál a snehu. Návštevníkom hôr ukazujú správnu cestu a dokážu ich nasmerovať do bezpečia vysokohorských chat či späť do svojich domovov.

 Martina Petránová
 autorka a archív redakcie

Hoci od začiatku novembra platí v Tatranskom národnom parku sezónna uzávera značkovaných turistických chodníkov, neznamená to, že návštevníci majú stopku. Stále sa dá dostať k vysokohorským chatám, s výnimkou tej pod Rysmi, otvorené ostávajú aj viaceré priechody cez sedlá či vrcholy. Na návštevný poriadok najstarší slovenský národný park sice stále čaká, no pravidlá pohybu na jeho území od roku 2017 upravuje verejná vyhláška. Tá špecifikuje lokality, ktorým by sa turisti mali od 1. novembra do 14. júna vyhnúť. Dôvodom je predovšetkým ochrana prírody, ale aj ich bezpečnosť. Mimo týchto vyhradených miest majú návštevníci zelenú, o to, aby boli turistické trasy schodné aj

Majáky z dreva

v zime, sa stará Správa Tatranského národného parku a jej Stredisko starostlivosti o turistickú infraštruktúru, ktoré má v náplni práce tiež tzv. zimné tyčovanie. Na niektorých miestach sa totiž klasické pásové značky strácajú pod nánosmi snehu. Aby turisti nepoblúdili, navigujú ich drevené tyče.

Keď cestu ukazujú tyče

Tyčové značenie je doménou centrálnej časti národného parku, kde sa nachádzajú takmer všetky tatranské vysokohorské chaty. S drevenými majákmi, ktoré pri zimných túrach ukazujú ten správny smer, sa návštevníci pravidelne stretávajú nielen vo Veľkej a Malej Studenej doline, v okolí Sliezskeho domu vo Velickej doline

Zatiaľ čo v najstaršom národnom parku na Slovensku majú tyčové značenie pod palcom „tanapáci“, v iných horstvách je v réžii horských záchranárov. Vysvetlenie je prozaické. V minulosti totiž TANAP „zastrešoval“ aj horskú službu. Tá sa však v roku 2002 vybrala vlastnou cestou, no starostlivosť o turistickú infraštruktúru naďalej ostala na pleciach vtedajších Štátnych lesov TANAP-u, ktoré ju mali zakotvenú vo svojej zriaďovacej listine. Po reforme národných parkov túto úlohu prevzala Správa TANAP-u.

či v Doline Zeleného plesa, ale aj v Mlynickej doline, kde je tyčami vytrasovaný úsek po vodopád Skok. Turistom takisto pomáhajú v orientácii v Mengusovskej doline, kde sa v zime dostanú po Rázcestie nad Žabím potokom, ako i na magistrále medzi Lomnickou vyhlídkou a Skalnatým plesom. Ich rozmiestnenie nie je náhodné. „Tyče by mali byť na dohľad, tak aby človek dovidel od jednej k druhej. Na neprehľadných úsekoch, alebo tam, kde sa trasa lomí, ich osadzujeme hustejšie, aby bolo zjavné, ktorým smerom má turista pokračovať. V podstate platí, že každá vyznačená trasa sa považuje za bezpečnú, hoci každému je asi jasné, že v prírode sa môžu vyskytnúť aj nepredvídané situácie,“ hovorí Štefan Zavacký, vedúci Strediska starostlivosti o turistickú infraštruktúru.

Karty mieša počasie

Zimný chodník nestačí vytrasovať hneď pri prvom väčšom snežení, do jari sa totiž jeho trasa spravidla zmení aj niekoľkokrát. „Počas zimy sa podmienky neustále menia, bežne sa stáva, že na

niektorých miestach vietor sneh vyfúka a na iných zase nafúka, takže ho musíme preznačiť a urobiť nový variant tak, aby chodník bol pre turistov opäť bezpečný,“ vysvetľuje Zavacký. S tyčovaním začínajú až vtedy, keď je dostatok snehu. A to nielen preto, aby bolo do čoho zapichnúť žrde. Kľúčový je výber najschodnejšej trasy. Zimný chodník totiž nie vždy kopíruje ten letný. „Napríklad zimné značenie sa robí stredom doliny práve preto, aby sme minimalizovali potenciálne nebezpečenstvo stretu človeka s lavínou. Niektoré úseky letných trás totiž vedú do žlabov, ktoré sú v zime označované ako lavínový terén. Ak sa chceme vyhnúť lavínovým dráham, neostáva nám iné, než viesť trasu stredom doliny, kde sa dá predpokladať, že lavína sa rozptýli a už nebude mať takú silu,“ dodáva Zavacký.

Myslia nielen na bezpečnosť

Okrem bezpečnosti sa pri tyčovaní berie do úvahy vždy aj ochrana prírody. Zvlášť v jarnom období pomáha tyčové značenie naviesť návštevníkov späť

na klasické letné turistické chodníky, vďaka čomu nedochádza k zošliapavaniu vegetácie a erózii pôdy. Na to, aby sa turisti po oteplení a zmäknutí snehu najmä vo vyšších polohách neprepadli do kosodreviny, treba myslieť aj pri každom pretrasovaní chodníka najmä na sklonku zimy, preto je ideálne, ak sa zimná trasa čo najviac pridržiava tej pôvodnej, letnej. Pamätať vtedy treba aj na zimných spáčov, ktorí obývajú tatranské doliny. „Turisti by nemali mať možnosť pohybu v teréne vyrušovať v tomto období práve vyliezájúce svište po zimnom spánku zo svojich v mnohých prípadoch ešte snehom prikrýtych príbytkov,“ pridáva ďalší uhol pohľadu Zavacký.

Poslúžili aj po kalamitách

Dĺžka takto vyznačených úsekov nie je každú zimu rovnaká, závisí predovšetkým od snehových podmienok. Rovnako ako nie je totožný ani počet použitých tyčí. Platí však jednoduché pravidlo, že sa tyčuje tam, kde celoročne otvorený turistický chodník zmizne pod snehom a nedá sa na ňom orientovať pomocou klasických pásových turistických značiek. „Kým neboli vyhlásené sezónne uzávery, tak sa tyče vždy dávali len po chaty, keďže trasa k nim mala byť predovšetkým bezpečná a ďalej to už bola doména horolezcov, ktorí mali byť natoľko zdatní, aby sa v teréne vedeli orientovať aj bez tyčí,“ spomína Dominik Michalík, niekdajší vedúci Strediska terénnych služieb Štátnych lesov TANAP-u, ktoré sa po reforme národných parkov pretransformovalo na Stredisko starostlivosti o turistickú infraštruktúru.

Tyčoval sa však napríklad aj hrebeň Belianskych Tatier, ktorý je dnes pre turistov úplne uzavretý. V hmlistom počasí bol totiž terén natoľko neprehľadný, že zorientovať sa v ňom bez tyčí bolo podľa Michalíka nemožné. Takýto typ značenia má vraj opodstatnenie práve v podobných lokalitách, kde návštevníkom chýbajú záchytné body. „Veľký význam má napríklad v Nízkych Tatrách či Veľkej a Malej Fatre, ktoré na rozdiel od Vysokých Tatier nemajú taký skalný členitý reliéf, tam sú tie tyče až nevyhnutné, najmä v hôlnych úsekoch, kde sa nedá orientovať podľa nejakých charakteristických prvkov v teréne,“ prízvukuje Michalík.

Mimochodom, na orientáciu v minulosti poslúžilo návštevníkom Vysokých Tatier počas zimy aj telefónne vedenie, ktoré sa tiahlo Malou Studenou dolinou od Hrebienka až po Téryho chatu. „Nebolo treba osadzovať tyče, boli tam stĺpy, podľa nich sa turisti orientovali. Až vtedy, keď sa vedenie odstránilo, začali sa tam dávať tyče,“ vracia sa do minulosti Michalík. Pasé sú i mohutnejšie stĺpiky alebo koly, ktoré ešte

Upozornenie pre predplatiteľov

Kedže niektorí naši čitatelia nezaregistrovali, že od čísla 1/2023 sme boli vzhľadom na nárast cien vstupov aj tlačiarenských služieb nútení zvýšiť ročné predplatné za dvojmesačník TATRY z doterajších 9,60 na 14,40 eura, prosíme všetkých predplatiteľov, aby si prekontrolovali, či skutočne uhradili správnu sumu. Ak sa tak nestalo a máte záujem o všetky čísla, ktoré vyjdú v roku 2023, zašlite rozdiel na účet Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici: SK52 8180 0000 0070 0067 5288. Nezabudnite uviesť, že ide o doplatok za časopis TATRY a pridajte aj svoje meno, prípadne meno toho, komu ste časopis predplatili, aby sme si vedeli platbu spárovať. V prípade akýchkoľvek otázok kontaktujte redakciu prostredníctvom e-mailu alebo telefónnych čísel, ktoré nájdete v tiráži. Ďakujeme za vašu priazeň a prajeme príjemné čítanie. (red.)

koncom osemdesiatych rokov minulého storočia osádzali na miestach, kde sa menila trasa zimného a letného chodníka. Aj dnes sa síce dajú ešte nájsť na niektorých chodníkoch, no už sa nevyužívajú. „Ostávali tam celoročne a v zime sa tyčami vyznačila len trasa medzi nimi. Samozrejme, menila sa podľa podmienok tak, aby bola zaistená bezpečnosť. Keď sa sneh začal topiť a terén už bol schodný, tyče sa odstránili a turisti chodili opäť po letnej trase, kde už boli značky na kameňoch,“ pokračuje v rozprávaní Michalík.

Na tyče sa „tanapáci“ spoľahli aj po kalamitách, keď ostali veľké plochy bez lesa a nebolo kde namaľovať klasické pásové značky. „Využívali sme hlavne zvyšky stromov, pne a vysoké štopmy, ktoré tam ostali a trčali nad snehom, na ne sme pribíjali klincami alebo pripevňovali šraubami plechové štítky, ktoré sme vyrábali v štyroch farbách, no tam, kde nebolo nič, poslúžili tyče. A tie sme tiež pribíjali na pne i štopmy, alebo o do zeme zatĺčené dva, tri kolíky,“ konkretizuje Michalík.

Nestačí osadiť, treba aj kontrolovať

Počas zimy sú v teréne na každom zo spomínaných úsekov desiatky tyčí, ktoré treba priebežne aj kontrolovať. Je totiž naivné myslieť si, že pred zimou ich stačí osadiť a na jar pozbierať. Vietor a sneh vedú v dolinách urobiť svoje, stáva sa, že tam, kde spod snehu ráno trčali tri metre tyče, vidno popoludní už len tridsať centimetrov. „V takýchto prípadoch, ak sa dalo, sme tyč povytiahli, keď bola príliš vmrznutá do snehu, nadstavili sme ju pripichnetím ďalšej tak, aby boli nad snehom aspoň dva metre,“ objasňuje Michalík. Po snežení prišla na rad kontrola lavínových úsekov, ak bolo treba, trasu museli preznačiť. Neraz im prácu komplikovali aj samotní turisti. „Nie každý vedel pochopiť, že tyčové značenie má slúžiť aj ďalším. Keď sa im šmýkalo, olámali tenšie konce tyčí, ktoré trčali spod snehu a použili ich ako palicu a hlavne ako brzdu, keď sa im šmýkalo dolu kopcom,“ prekvapuje Michalík. Tieto móresy majú návštevníci aj dnes, čo potvrdzujú i slová súčasného šéfa Strediska starostlivosti o turistickú infraštruktúru. „Jeden deň napicháš celú cestu a o týždeň ti volajú, že dolina nie je vyznačená. Tyče zväčša chýbajú hlavne v tých strmých pasážach, kde si ľudia strčia palicu pod zadok a spúšťajú sa dole,“ povzdychne si Závacký. Chýbajúce značenie preto musia miestami priebežne dopĺňať aj počas zimnej sezóny.

Nie je tyč ako tyč

Po roztopení snehu zamestnanci Strediska starostlivosti o turistickú infraštruktúru tyče pozbierajú a uložia na osvedčené

miesta v dolinách, aby ich tam na zimu nemuseli opäť vynášať. S výnimkou lokalít, kde sú miestnené celoročne. Na rad prichádza bilancovanie strát. Poškodené tyče v lete zreparujú a tie, ktoré zmizli, doplnia, aby počas ďalšej zimnej sezóny mohli opäť plniť svoje poslanie. Materiál si spravidla vyhladnú popri značovaní či iných prácach v teréne. Ideálne sú málo zavetvené, vysoké tenké kmienky, na ktoré po opracovaní namaľujú ešte pásovú turistickú značku, ktorá zodpovedá farbe danej trasy. „Takto sa nestane, že si turista pri horšej viditeľnosti pomýli tyčové značenie s nejakým suchým stromom alebo prútikom, ktorý trčí spod snehu. Už na pohľad musí byť jasné, že ide o cudzí prvok v teréne,“ zdôrazňuje Závacký.

Na výrobu tyčí sa zvykli používať najmä smrekové žrde a neskôr aj liesky, kľúčový však nebol materiál, ale dĺžka. Tá sa praxou ustálila na zhruba štyroch metroch. „Značkovacie kolíky, ktoré sa používajú na preklopenie dlhých lúčnych úsekov, majú mať podľa značkárskej normy 1,3 metra, ale v našich podmienkach to bolo málo, tyče sa ukázali ako nevyhnutnosť,“ konštatuje Michalík. V dolinách sa totiž nedá spoliehať na vietor, ktorý podobne ako na holiach sneh vyfúka. Prednosť

dostali teda žrde. „Keď sme ich už mali, tak sa ponechali aj v tých lúčnych úsekoch. Takým príkladom je sedlo Predúvratie v Západných Tatrách,“ dopĺňa niekdajší šéf Strediska terénnych služieb.

Od doby „kamennej“

Aj keď by sa mohlo zdať, že tyčovanie je „novodobý“ vynález, nie je tomu tak. Počiatky zimného tyčového značenia v Tatrách siahajú do čias, keď pastierov a baníkov vystriedali v horách turisti. „Bolo to podmienené tým, že terén sa začal využívať aj v zimných podmienkach. Keď sa objavili lyže a ľudia vo vysokohorskom prostredí pribúdalo, bolo potrebné zabezpečiť orientáciu a ideálne na to boli drevené tyče. Je to pomôcka, ktorú používali, predpokladám, už v dobe kamennej,“ vraví s troškou zveličenia Michalík. Tejto úlohy sa pochoptelne zhostili turisti, či už na individuálnej báze alebo prostredníctvom rôznych spolkov a klubov. „Keďže značkovali v lete, tak značkovali aj v zime a ináč ako tyčami sa ani nedalo,“ uzatvára Michalík. A zdá sa, že dodnes šikovnejší spôsob nikto ani nevyňašiel. Tyčovanie tak nestráca nič zo svojho opodstatnenia ani v súčasnosti, návštevníkom hôr pomáha nájsť správny smer najmä vtedy, keď im počasie nepraje. ◀

Bude chýbať aj Tatrám

 Martina Petránová

Len v septembri sa lúčila so svojimi kolegami zo Združenia cestovného ruchu Vysoké Tatry, kde ostatné štyri roky pôsobila ako výkonná riaditeľka – a o dva mesiace neskôr sa s ňou lúčili Tatry ako s človekom, ktorý chcel pre „svoje“ milované hory toho ešte veľa urobiť. Žiaľ, už nestihne.

Aj napriek mladému veku bola **Lenka Rusnáková** (*5. septembra 1988 – † 28. novembra 2022) iniciátorkou či dušou mnohých projektov, v ktorých i naďalej ostane jej elán, energia a predovšetkým poriadny kus srdca. Hoci ju práca, ako sama priznala, neraz prinútila vystúpiť z vlastnej komfortnej zóny, vnímala ju ako svoje poslanie. Bolo to zjavné už na prvý pohľad, svedčil o tom zápal pre vec, s ktorým sa snažila každý nový nápad pretaviť do reality. I keď nie všetko vyšlo podľa predstáv a nie všetko sa podarilo posunúť smerom, ktorý jej dával zmysel, vedela, že aj bez riaditeľskej stoličky bude stále Tatry pozitív. Hory mala jednoducho v krvi. Milovala ich rovnako ako cestovanie a odchod

z pozície, ktorá si žiadala viac než celého človeka, brala ako príležitosť na to, aby si mohla splniť svoje sny. Istotne ich bolo neúrekom. Určite by sa na svojej ceste nielen s výzvami, ale aj nečakanými prekážkami popasovala so zánietením a úsmevom. Tak, ako to vedela len ona. I posledné slová, ktoré adresovala našej redakcii, zneli optimisticky: „Verím, že raz sa musí vyjasniť...“ ©

Odpočívaj v pokoji, Lenka! ▶

Pavol Barabáš:

Chcel som ukázať, že vodcovia sú ľudia z mäsa a kostí

Publikum na Medzinárodnom festivale horských filmov (MFHF) je overeným lakmusovým papierikom režiséra Pavla Barabáša. V októbri zafungovala chémia na sto percent, veď snímka *Horský vodca* o tradičnom tatranskom remesle si z MFHF odniesla Grand Prix i Cenu diváka. Po úspešnej popradskej premiére uvedie najčerstvejšiu „barabášovku“ v stredu 28. decembra po ôsmej večer RTVS. Potom ju už čaká cesta okolo sveta za divákmi od Argentíny po Južnú Kóreu. S Pavlom Barabášom sme sa rozprávali o najnovšom filmovom prírastku, ale aj o jeho režisérskom algoritme, bez ktorého by boli horské festivaly i kiná chudobnejšie.

 Jana Tomalová archív Pavla Barabáša

Horského vodcu, ako aj „natrieskanú“ sálu, si počas premiéry sledoval z posledného radu. Aké „sekvencie“ sa ti premietali myslou?

Popradský festival mám rád aj preto, že si tu vždy vyskúšam prvýkrát pustiť film a trpnem, ako ho diváci príjmu. Tentokrát som prišiel s filmom z ich domáceho prostredia, z Vysokých Tatier, ktoré dobre poznajú. Sú veľmi vnímaví a tým, že išlo o 30. ročník festivalu, videli už veľké množstvo filmov z celého sveta a filozofii horskému filmu dobre rozumejú. Aj teraz v októbri som prišiel s malou dušičkou, ako publikum vlastne zareaguje. Sedím vzadu, vnímam energiu a sledujem, či sa v nejakých miestach ľudia mrvia, či si niekto začne prekladať nohy, alebo podopierať hlavu. Keď na záver diváci zatlieskajú, až vtedy si poviem, že film je hotový. Režisér ho skladá niekoľko rokov, vidí niekoľko mesiacov v strižni, pozná ho naspamäť a je paradoxne ochudobnený práve o to prvé videnie. Ale zase popradské publikum je prajné, zatlieska každému filmu.

A čo si z posledného radu na MFHF vnímal?

Pol roka som film *Horský vodca* nevidel. Dokončil som ho ešte predtým, ako som išiel filmať do národného parku Grand Canyon. S odstupom času som si ho pozrel spolu s divákmi na festivale, lebo spoločný zážitok z filmu vám veľa napovie. Veď pochádzame z kmeňa, ľudia radi vnímajú veci spoločne. Pôvodne som chcel urobiť skrátenú festivalovú verziu do zahraničia. Po projekcii ma samého prekvapilo, že ho nemám ako skrátiť a môžem ho takto poslať do sveta, hoci 68-minútový film je pre festivaly dlhý.

Aká cesta viedla k finále na plátne?

Film o horských vodcoch som začal nakrúcať v roku 2011. Chodil som s vodcami na štíty, veľa sa s nimi rozprával, študoval históriu, ale stále som sa nevedel dostať práve do ich vnútra, nedokázal som preniknúť do ich pocitov. Uvedomil som si, že pre dobrý film potrebujem ešte niečo navyše. Nakoniec vznikol šesťdielny seriál *Príbehy tatranských štítov* o dávnom „dobývaní“, alebo zaujímavých príbehoch odohrávajúcich sa kedysi na vrcholoch Tatier. Tému filmu o remesle horských vodcov som si tak odložil na neskôr.

Ako sa pozeráš na vodcovstvo v Tatrách dnes, po vyše desaťročí dozrievania témy?

Poznám skoro všetkých vodcov a mám pocit, že toto remeslo môže robiť len dobrý človek. Musí mať rád hory, prí-

Režisér Pavol Barabáš počas nakrúcania filmu *Žiť pre vašeň*

rodu, ľudí a schopnosť spojiť to všetko do niečoho veľmi pekného. Vo filme to výstižne povedal horský vodca a letecký záchranár Janko Kořínek. Snaží sa ukázať ľuďom, prečo on má rád hory, čo je na tom vzťahu vzácné a prečo sú vodcovia súčasťou Vysokých Tatier. Obdivoval som, kde berú energiu každý deň o štvrté ráno vstávať, naviazať si klientov, koncentrovane krok za krokom, za každého počasia ich vyvieť bezpečne na niektorý z tatranských štítov a bezpečne už často unavených aj doviest' dole. Toto remeslo sa nedá robiť bez lásky. Láska spája ich život s horami. Vodca musí vzbudzovať absolútnu dôveru, že je v tom prostredí doma, že všetko pripravil a urobil tak, aby mal klient, ktorý sa mu zveruje do rúk, čo najväčší zážitok a bezpečne aj prišiel domov. Už z tejto podstaty musí horský vodca vyžarovať absolútnu suverenitu. V takejto polohe je, tak povediac, denne. Nemôže prezradiť klientovi, že si je neistý v zľadovatenom teréne, že sa bojí prichádzajúcej búrky a podobne, lebo sa to hneď preniesie naňho a to mu môže zviazať ruky i nohy, stratí sa dôvera.

No tebe sa vo filme priznali aj s takými pocitmi...

Najťažšie bolo postaviť vodcov do polohy, aby sa otvorili a podelili o pocity, s ktorými musia zápasiť a prezradili, čo sa odohráva v ich myšliach počas výstupu. Potreboval som sa dostať do ich vnútorných emócií, aj tých menej atraktívnych. Skúšal som mnohých, ale nie každý to dokáže. Horský vodca mi zase musí absolútne dôverovať, že to, čo nakoniec vytvorím, sa neobrátí proti nemu. Predsa len, je to jeho chlebiček. Ale na druhej strane sú to ľudia z mäsa a kostí, takých som ich chcel

aj ukázať vo filme, lebo práve s takými ľuďmi sa divák najskôr stotožní, uverí im a obľúbi si ich.

To sa ti podarilo a myslíš si to aj porota MFHF, ktorá udelila Horskému vodcovi Grand Prix. Blahoželáme!

Ďakujem, veľmi ma tá Grand Prix potešila, hoci ich mám z tohto festivalu už niekoľko. No a teším sa, keď dostane cenu aj niekto iný. Napríklad taký Rasto Hatiar vytvára zaujímavé filmy a to ma tlačí, aby som aj ja robil lepšie a on tiež. Vzájomne sa tak posúvame. Jeden riaditeľ festivalu v Kanade raz skonštatoval, ako je to možné, že na takom malom Slovensku máme takú kvalitnú horskú kinematografiu.

Film si z popradského festivalu odniesol aj Cenu diváka. Aká vzácna je pre filmára?

Významný slovenský režisér Juraj Jakubisko povedal – a toho sa aj najviac držím: „Umením filmu je oslovit diváka.“ Ja by som k tomu dodal: „...a urobiť ho lepším.“ To je predsa podstata umenia. Áno, našim zmyslom je vytvárať filmy pre divákov a ja som rád, že sa mi darí ich v Poprade pravidelne oslovovať, ale možno aj ovplyvňovať.

V titulkoch som zazrela ešte jedného Barabáša.

Martina, syna. Som rád, že k filmu skomponoval kvalitnú hudbu. Ale potom ma akoby hnevá, keď za mnou niekto príde s pochvalou, že „pekný film a tá hudba bola vynikajúca“. 😊 Lebo stále prízvukujem synovi, že v dobrom filme by človek hudbu nemal vnímať. Martin tvorí naozaj dobre a robil mi hudbu vlastne do všetkých ostatných filmov.

V debate po premiére bola reč aj o kolo-behu medzi terénom a strižňou. Prezradíš viac?

Padla tam aj otázka, aká hora je najťažšia. Povedal som, že tá, ktorá je v nás. My sami si často zvyšujeme latku náročnosti. Ja sa snažím dať do filmu všetko, všetku tú energiu, ktorá sa vo mne v horách nahromadila. Keď kráčam dolinou, rozmýšľam, ako film riešiť dramaturgicky. Keď si umývam zuby, rozmýšľam nad sekvenciami. Keď sa s niekým rozprávam, premýšľam, čo s hudbou. Všade nad ním premýšľam. Úplne ma ten film vysaje z energie. Ku koncu ho už dokonca aj nenávidím. Keď si konečne poviem, že je hotový, ešte v ten deň si dávam do strižne nový materiál, aby som čo najrýchlejšie naňho zabudol, vyčistil si od neho hlavu. Najlepšie je odísť niekde na expedíciu. Nabalím si ruksak, idem do neporušenej prírody, kde sa za mnou zavrie džungľa, opustím civilizáciu. Žijem v najdivokejšej prírode, spím na karimatke, nestretávam nič z technológií, vlastne vyberám si cesty, kde ešte nie je mobilný signál. Snažím sa byť v neporušenej prírode, aby som si zase dobil baterky, usporiadal v sebe hodnoty a našiel odvahu na nový film.

Kedy *Horský vodca* štartuje na „svetové turné“?

Ešte stále je žiadaný na festivaly film *Dhaulágiri je môj Everest* o Zolovi Dem-

jánovi, ktorý sme nakrúcali aj tu, v Tatrách. Teší ma, že už má desať ocenení. Na jeseň ho diváci mohli vidieť v kanadskom Banffe, v Brazílii, Nemecku, Francúzsku, Poľsku, Česku a kade tade... Od budúceho roka ho vystrieda, a dúfam, že na všetkých horských festivaloch, film *Horský vodca*.

Bude pre „barabášovku“ náročné dostať sa do medzinárodnej horskej kinematografickej špičky?

Keď dokončím film, už sa o neho nestarám. Nerobím mu žiadnu reklamu, propagáciu, nechám ho žiť svoj život, lebo ja už mám hlavu v ďalšom projekte. Keď je dobrý, prebojuje sa aj sám, bez mojej pomoci, hoci dostať sa na horské festivaly vo svete je z roka na rok ťažšie. Konkurencia pribúda geometrickým radom, technológie sa neuveriteľne vyvíjajú a možností je viac a viac. Pohľad výberovej komisie je vždy subjektívny, v každom štáte iný. Človek netuší, aká bude festivalová porota, čo ju osloví. Poteší, keď sa film dostane na festivaly do Ameriky či Číny. Veď z tých tisícov horských filmov, ktoré vznikajú po svete, si každý festival vyberie len okolo 40. Spomeniem film *Sloboda pod nákladom* o najstaršej generácii tatranských nosičov. Bol vybraný na 50 festivalov po svete a dostal asi 30 ocenení. Porotcov oslovili príbehy nosičov, ale i Vysokých Tatier. Mňa na

tom najviac teší, že môžem vzácnu myšlienku posúvať ďalej a že oslovia niekoho v Argentíne či v Južnej Kórei. Myslím, že práve slovné hodnotenia porotcov z celého sveta zavážili, aby tatranské nosičstvo bolo zapísané do nehmotného dedičstva Slovenska. Aj v tom je sila dokumentu.

Ku koncu filmu *Horský vodca* sa respondenti rozhovorili práve o slobode, veď je pre každého horala jedným z leitmotívov výšin. Prečo je tomu tak podľa Paľa Barabáša?

Ludia chodili vždy za slobodou do hôr. Hora ťa dokonale „vzylčie“ z pretvácky, ktorú má často človek nasadenú tam dole. Už len to oslobodzuje. V horách spoznáš seba i svojich skutočných priateľov. Nemôžeš sa pretvárať, prebrať nejakú inú rolu. Hory nás hneď odhalia.

Na záver jedna na zamyslenie. Sadol by si si do poroty MFHF?

Ja neviem hodnotiť filmy. Pozerám sa na nich ako tvorca. Viem, koľko je za tým roboty a dávam si otázky, ako a prečo ich režisér nakrúcal.

To všetko znie ako skvelé predpoklady pre porotcu.

No, ale nie som ten správny divák. Hodnotiť by mali diváci, pre nich je film určený. A myslím si, že tvorcovia by ani nemali byť členmi poroty. ◀

Vysoké Tatry kedysi a dnes

📍 Martina Petránová

Aké boli Vysoké Tatry kedysi a aké sú dnes? Nakoľko sa zmenili jednotlivé osady či vysokohorské chaty za posledných sto rokov? Odpovede na tieto otázky vám pomôže nájsť najnovšia kniha tatranského publicistu a fotografa Ivana Bohuša ml.

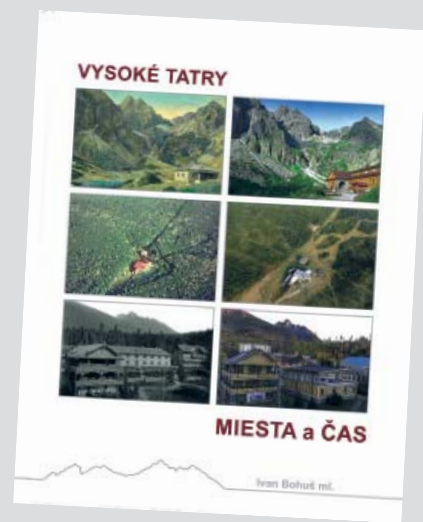
Takmer dvestostranová publikácia ponúka 93 dvojíc záberov, ktoré sú rukolapným dôkazom toho, akým vývojom si za ostatné storočie prešli Vysoké Tatry. Na fotografiách sa ocitli nielen budovy, ale aj niektoré tatranské chaty či turisticky vyhľadávané lokality. Autor si vybral výlučne miesta, ktoré fotoaparátom zvečnili jeho predchodcovia, prípadne on sám pred rokmi. S odstupom času sa tieto známe i menej známe lokality podujal zachytiť z rovnakého uhla pohľadu a za rovnakých podmienok, ako ich zobrazovali pôvodné snímky. Čitateľ tak má možnosť vytvoriť si sám obraz o tom, ako

sa postupne menili nielen turistami najviac navštevované osady. Rozhodnutie, či to bolo k lepšiemu – alebo naopak, k horšiemu – je výlučne na ňom, keďže samotný autor sa neodvažuje vynášať súdy, len lakonicky konštatuje, že kedysi boli Vysoké Tatry iné. Veď posúďte sami. Fotografie hovoria jasnou rečou – niekedy sa misky váh naklonia na jednu a inokedy na druhú stranu.

Kniha však nie je len o záberoch. Úvodné riadky vás aspoň stručne zoznámia s históriou Vysokých Tatier a ich metamorfózami až po súčasnosť. Taktiež i „fotodvojičky“ sprevádzajú texty, ktoré vám objasnia, na čo sa práve pozeráte. Na stránkach knihy defilujú predovšetkým budovy, keďže tie najvýraznejšie odrážajú zmeny, ktorými si prešli jednotlivé osady. Pohľad na ne určite neostane bez odozvy. Aj podľa samotného autora dvojice záberov „kedysi a dnes“ by nemali zmysel, ak

by sme si nepoložili otázky: Čo bude potom? Aké Tatry zanecháme tým, ktorí prídu po nás?

Publikácia *Vysoké Tatry – Miesta a čas* vyšla vo Vydavateľstve IB Vysoké Tatry. ◀

1997

Štvrtý novembrový víkend patrilo vo Vysokých Tatrách horským vodcom z celého sveta. V Starom Smokovci sa stretli na Valnom zhromaždení IVBV/UIAGM/IFMGA. Na Slovensku sa takéto podujatie uskutočnilo po druhýkrát, prvý raz sa tak stalo v roku 1998 na Štrbskom Plese.

 Ingrid Janigová

 archív Múzea TANAP-u a ŠA Prešov, pracovisko Poprad

Počas galavečera si vedenie Národnej asociácie horských vodcov SR uctilo svojich predchodcov a tých, ktorí stáli pri zrode novodobej histórie horského vodcovstva na Slovensku.

Tatry privítali vodcov z celého sveta

Okrem tradičných alpských krajín nechýbali také exotické zeme ako Japonsko, Bolívia, Peru či Austrália. Dvadsaťpäť krajín reprezentovalo dokopy 59 účastníkov. Súčasťou valného zhromaždenia medzinárodnej organizácie zastrešujúcej horských vodcov boli aj odborné semináre zamerané najmä na klimatické zmeny, diverzifikáciu práce horského vodcu, mobilitu a iné aktuálne témy. Práve na Slovensku došlo aj k výmene na prezidentskej stoličke. Angličana Petra Cliffa vystriedal vo vedúcej pozícii Švajčiar Urs Wellauer. „Chcel by som sa poďakovať našim slovenským kolegom, ktorí naozaj dobre zorganizovali stretnutie a pripravili nám aj zaujímavý program. A o tom, že máte krásne hory, ani nemusíte diskutovať,“ neskrýval spokojnosť Cliff.

V priestoroch popradského archívu si záujemcovia mohli pozrieť výstavu *Po stopách horských vodcov*, ich profesiu priblížil i najnovší film Pavla Barabáša *Horský vodca*, ďalším sprievodným podujatím boli medzinárodné pretek v lezení na obtiažnosť na lezeckej stene v žilinskom lezeckom centre LA SKALA. Účastníci stretnutia si zároveň pripomenuli nadchádzajúce 150. výročie organizovaného horského vodcovstva na našom území, ako aj 30. výročie založenia Národnej asociácie horských vodcov SR (NAHV SR), ktorá aktuálne združuje 65 vodcov. Počas galavečera si jej vedenie uctilo svojich predchodcov a tých,

ktorí stáli pri zrode novodobej histórie horského vodcovstva na Slovensku. Pamätané plakety si prevzali Pavol Rajtar, Alexander Luczy, Peter Tomko, Róbert Gálfy, Milan Šuna, Milan Sekelský, Róbert Turjanik, Oleg Štulrajter, Peter Rajec, Ján Peťo, Vinco Brož, Milan Hoholík, Dušan Macko, Jaroslav Michalko, Jean Lou Eberhart, Peter Gayer, Peter Ponholzer a Sepp Glockner.

Ďalšou slávnostnou chvíľou večera bolo vyradenie horských vodcov ostatného kurzu aspirantov. Skúšky sa konali vo francúzskom Chamonix v lete tohto roka a desiatka čakateľov si teraz po náročnom trojročnom kurze prevzala odznaky a vodcovské knižky.

Najbližšie zasadnutie Valného zhromaždenia IVBV/UIAGM/IFMGA sa uskutoční na budúci rok v Kirgizsku.

Z histórie

Ak načrieme do histórie, pri profesii horského vodcu sa vždy spomínajú pastieri, poľovníci, pytláci či hľadači pokladov, ktorí sa odvážili ísť do dovedy neprebádaných kútov. Prvé konkrétne mená a výlety sa spájajú s Beatou Laskou (1565) a jej návštevou Doliny Zeleného plesa či výstu-

pom Dávida Fröhlicha na nemenovaný štít v roku 1615 (dodnes sa vedú debaty, či išlo o Kežmarský, alebo Lomnický štít). Zabudnúť nesmieme ani na Buchholtzovcov a vedcov, akým bol napríklad Robert Townson, ktorý v roku 1793 vystúpil na Lomnický štít.

Organizované vodcovstvo alebo horské vodcovstvo, ako tomu hovoríme dnes, prišlo až so vznikom turistických klubov, ktoré reagovali na rozvíjajúci sa fenomén 19. storočia, akým bola turistika.¹ Primát v tomto prípade patrí anglickému Alpine Clubu, ktorý vznikol v roku 1858, až po ňom nasledoval zrod obdobných ustanovizní v alpských krajinách – Rakúsku, Španielsku, Nemecku a Taliansku. V rebríčku najstarších klubov patrí ôsma priečka Uhorskému karpatskému spolku (UKS).

Práve so vznikom UKS, ktorý oficiálne začal svoju činnosť 10. augusta 1873, sú späté aj prvé snahy o regulovanie alebo nastavenie pravidiel pre horských vodcov. Spolok sa mohol pochváliť skutočne bohatou činnosťou zameranou na oblasť fauny a flóry, jeho členovia sa venovali ochrane prírody, meteorológii, hydrológii, kartografií, geológii a turistike, ktorú sa snažili

Nezachovalo sa veľa fotografií, na ktorých vodcovia spoločne pózujú. Tento záber mal byť zrejme reklamou na ich služby. Zhodou okolností všetci na snímke pochádzajú z Novej Lesnej.

obsiahnuť vo všetkých sférach – či už to bola výstavba ciest, realizácia turistických trás, alebo sprístupňovanie turistických chát a útulní vrátane ďalších s tým spojených služieb. Pochopiteľne si položili aj otázku, ako sa postarať o návštevníkov na ich potulkách čo najlepšie. Jednou z ciest bolo ponúknuť im podľa možností služby skúsených ľudí. A práve tu sa črtá začiatok formovania tohto špecifického povolania, akým je horský vodca.

Horskí vodcovia a UKS

Počas kežmarského predsedníctva UKS v rokoch 1873 až 1883 bola vytvorená horská vodcovská a záchranná služba. Po prvý raz sa o tom rokovalo na plenárnej schôdzi 2. augusta 1874 v Starom Smokovci. Predsedníctvo spolku nariadilo súpis horských vodcov v jednotlivých karpatských oblastiach. Prvý doposiaľ známy zoznam vodcov bol zverejnený v ročenke UKS z roku 1875. Vodcovia pochádzali zo Spišskej Belej, Kežmarku, Stráni pod Tatrami, Starej Lesnej, Smokovcov, Štôly, Tatranskej Štrby a Východnej. Najpočetnejšia skupina bola v Smokovcoch a tvorili ju prevažne obyvatelia Novej Lesnej. Zoznam vyhotovili Samuel Weber a Eduard Blásy, ktorí zároveň vypracovali aj služobný poriadok vodcovskej organizácie.² Podľa evidencie na území Vysokých Tatier pracovalo 37 horských vodcov, z toho šestnásť sa hlásilo k slovenskej národnosti. Možno aj preto sa rozhodli spracovatelia stanov vydať vodcovské knižky v trojjazyčnej podobe (maďarsky, nemecky a slovensky). To sa však stalo zdrojom nezhôd predsedníctva UKS so Spišskou župou a bol to aj dôvod, prečo stanovky neboli prijaté. Reálne sa mohli horskí vodcovia preukázať vodcovskými knižkami až v roku 1881. Slovenčina z nich vypadla. V stanovách boli vymedzené práva a povinnosti, ako aj taxa jednotlivých túr. Oficiálne uznaným horským vodcom bol len ten, kto sa preukázal vodcovskou knižkou vydanou UKS. Okrem mena, bydliska a povolania vodcu boli spísané aj trasy túr, na ktoré mohol byť najímaný. Sfalšovanie vodcovstva bolo trestné. Medzi povinnosťmi vodcu patrilo sprevádzať turistu po určenej trase, chrániť ho pred zablúdením a nehodami, počas túry byť striedmy pri požívaní alkoholických nápojov, správať sa k turistovi slušne a v prípade, ak by sa zranil, pomôcť mu, nesmel však pri tom ohroziť svoj život. Turistov mohli vodcovia sprevádzať len na tie miesta a do tých hostincov, ktoré si určili sami. Výber ostal na vodcovi len v prípade, že jeho klienti neurčili miesto

Doposiaľ najstarší známy zoznam horských vodcov sa nám dochoval v ročenke Uhorského karpatského spolku z roku 1875. Spísali ho Samuel Weber a Eduard Dávid Blásy.

TÁTRAVEZETŐK NÉVSORA.

A Tátra-vezetők névsora.

Kiindulási pont.	Vezetők nevei.	A kirándulások megnevezései.	Vezetők díjai napenként		Hordozók díjai napenként	
			frt	kr.	frt	kr.
Béla	Roth Dániel	Zöld és fekete tó. — Alabástrom-barlang. — Tokárna. — Nagy halastó és tengerszem. — Lengyel 5 tó.	2	—	1	—
Forberg	Kalix János 52. sz. Neupauer Albert 12. sz. Peschko Mih. 34. sz. Purr János 12. sz. Roth Jakab 35. sz. Schmal Márk. 38. sz.	Zöld, fekete és fehér tó. — Rézaknák. — Nyereg. — Javorina.	1	20	—	80
Hochwald	Huska Eg. (Csorba) Muntag P. (A hochwaldi állomásfőnök közbenjárásával)	Csorbai és poprádi tó. — Kriván. Éjjel s nappal	2	—	—	55
Késmárk	Polsch Imre Zacher Samu	Lomn. csücs. — Kópataki tó. — Tokárna. — Alabástrom-barlang. Vaskapu. — Zöld, fekete s fehér tó. — Rézaknák. — Nyereg. — Javorina. — Halastó és tengerszem. — 5 lengyel tó.	3	—	1	20
Ó-Leszna	Breier György 75. sz. Pursch J. 78. és 99. sz.	Kópataki tó. — Lomniczi csücs. — Tarpataki völgyek. — Zöld és fekete tó.	2	—	1	—
Stola	Chovanec János Galko Józ. (Ciapka) Jurcsó János (Krokos) Jurcsó Sám. Pastrnák Endre Rumann János	Menguszfalvi völgy minden csücséivel és tavaival. — Kriván. — Felkai völgy. — Koprova-, Tichy- és Bialka-völgyek.	2	—	1	—
Tátra-Füred *)	Horyay Sám. (hajdu) Stüll János (tanító)	Gerlachfalvi és lomniczi csücs. — Javorina. — Halastó.				
	Spitzkopf Márton (Urbanus Martin)	Lomn. és nagy-szaloki csücs. — Tarpataki völgyek. — Halastó. — Menguszfalvi völgy. Hinczko-tó. — Viszoka.				
	Breuer Jakab (Schenk) Kirner Pál Spitzkopf Mátyás (alter Schmied) Spitzkopf Pál	Lomn. és nagyszaloki csücs. — Felkai völgy. — Lengyel nyereg. — Tarpataki völgyek. — Halastó. — Rézaknák. — Zöld-tó.				
	Gelhof Jakab (grosser Jakob)	Tarpataki völgyek. — Felkai völgy.				
	Greisiger M. (hajdu) Patiga János Patiga Pál Patiga Pál (Jäger) Schurinovsky Jak. Schurinovsky József Spitzkopf Endre Spitzkopf János	Tarpataki völgyek. — Felkai völgy. — Lengyel nyereg. — Nagyszaloki csücs.				
Vichodna	Hronec János Hronec Mihály	Kriván és más líptői csücsök és völgyek.	2	—	1	—

*) A vezetők és hordozók díjai a tátrafüredi igazgatóság által meghatározottnak.

ubytovania. Horský vodca mal povinne turistovi odnieť 15 funtov batožiny (7,5 kg), ďalší náklad už bol vecou dohody a odmeny. Vo vodcovských knihách boli uvedené aj vodcovské taxy.³

Horskí vodcovia a Klub československých turistov

Nová geopolitická situácia po prvej svetovej vojne, vznik Československej republiky a prijatie nového spolkového zákona v roku 1919 sa podpísali pod zrušenie UKS. Na jeho ruiny vznikol 4. decembra 1920 v Poprade Karpatský spolok (Karpathenverein), ktorý pokračoval v činnosti svojho predchodcu. Jeho stanovy však boli oficiálne uznané až o dva roky neskôr, keď ich 23. marca 1922 schválilo Ministerstvo pre správu Slovenska pod číslom 3358/22. Vodcovská činnosť v nich však chýbala. Predstaviteľom spolku sa postupne síce podarilo získať nejaké ústupky, ale povolanie horského vodcu sa dostalo pod gesciu iného spoločenstva. Karpatský spolok bol v roku 1945 na základe Benešových dekrétov zlikvidovaný.⁴

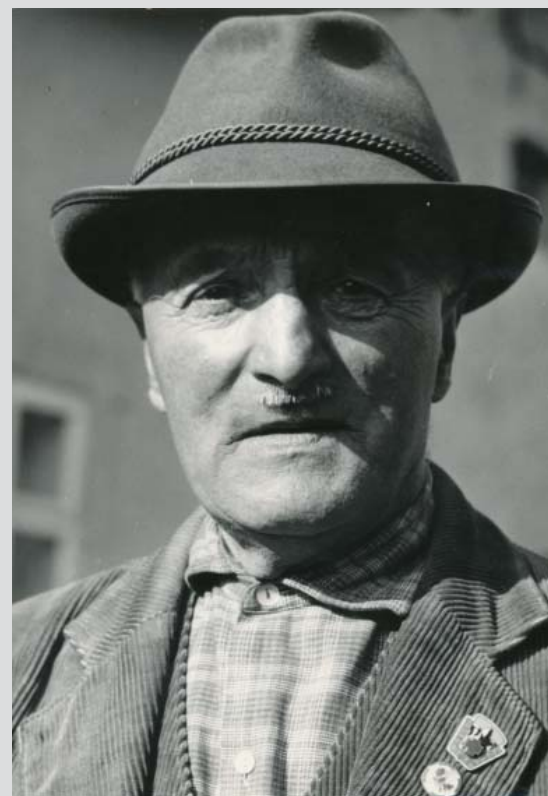
Činnosť horských vodcov sa po prvej svetovej vojne, podobne ako aj viaceré iné aktivity, dostala pod gesciu Klubu československých turistov (KČST), ktorý rozšíril svoju pôsobnosť na Slovensko v roku 1921. Horskí vodcovia museli odovzdať svoje vodcovské knižky, ktoré im vydal ešte UKS a ak chceli legálne pokračovať v tomto povolani, potrebovali nové, s logom a pečiatkou KČST. Ich hlavným stanom bola do roku 1935 Vila Ilona v Starom Smokovci, následne sa presťahovali do vily Jánošík, ktorú im prenajali Kúpele Nový Smokovec. Okrem vodcov sa tam nasťahovala aj záchranná služba a predsedníctvo Tatranskej komisie KČST. Podmienkou prenajímateľa bolo, že v adrese musí byť uvedená zmena a sídlo má byť v Novom Smokovci, nie v Starom Smokovci, ako to bolo dovtedy.⁵ V minulosti sa mylne uvádzalo, že vodcovia sídlili vo Vile Alica v Starom Smokovci.

Vodcovia fungovali pod názvom *Tatranskí vodcovia KČST z povolania*, na ich čele stál náčelník. Na tomto poste sa vystriedali dve zvučné mená z Novej Lesnej, v rokoch 1921 až 1931 to bol Ján Francz st. a v rokoch 1933 až 1935 Ján Počúvaj. Ústredný výbor KČST sa rozhodol na leto 1935 poveriť funkciou náčelníka Vojtecha Hudymu, ktorý bol súčasne aj vedúcim záchranných prác KČST v Tatrách. Mimochodom, je zaujímavé sledovať jeho „závratnú“ kariéru – v roku 1934 požiadala o prijatie do informačnej kancelárie v Poprade a už o rok neskôr zastával vážnu funkciu, v rámci ktorej zodpovedal za vodcov i záchrannú službu. Tieto personálne šachy sa však nestretli so všeobecným po-

chopením a v záverečnej správe referenta záchrannej služby MUDr. Ľudovíta Izáka zazneli tvrdé slová: „Záchranná služba KČST bola doteraz súčasťou Združenia pre záchrannú službu a je teraz potrebné rozhodnúť, či schválime doterajší postup, ktorý sme podnikali za posledné roky s vedomím a so súhlasom ústredného výboru alebo podrobiť sa dnešným názorom ústredia, ktoré buduje na zásadách nových samostatne službu a robí tak pokus, ktorý považujem za neodôvodnený. V ústredí totižto referent horolezectva a záchrannej služby je nový a podľa doterajšieho postupu asi im chce dirigovať službu priamo z Prahy. Ponevác tento postup už jestvoval a neosvedčil sa, zmenili ho v rokoch 1928 až 1931.“⁶ Izákov slová však ostali bez odozvy a k zmene nedošlo. Vodcovská a záchranná služba tak boli spojené aj po tom, čo sa v nedeľu 6. novembra 1938 v miestnosti u Krompecherov v Liptovskom Svätom Mikuláši uskutočnilo stretnutie 41 delegátov zastupujúcich viacerých organizácií. Výsledkom bolo uznesenie, že všetky Zväzy Zväzu lyžiarov RCS,⁷ odborov a žúp KČST na Slovensku, JAMES a záchranné služby vytvorili Klub slovenských turistov a lyžiarov (KSTL) so sídlom v Liptovskom Svätom Mikuláši. Kancelária nového ústredia priebežne pôsobila v miestnostiach Tatranskej komisie KČST v Novom Smokovci, ale postupne sa mala presťahovať do mikuláškého turistického domu.⁸

Snahy o spopularizovanie vodcovstva

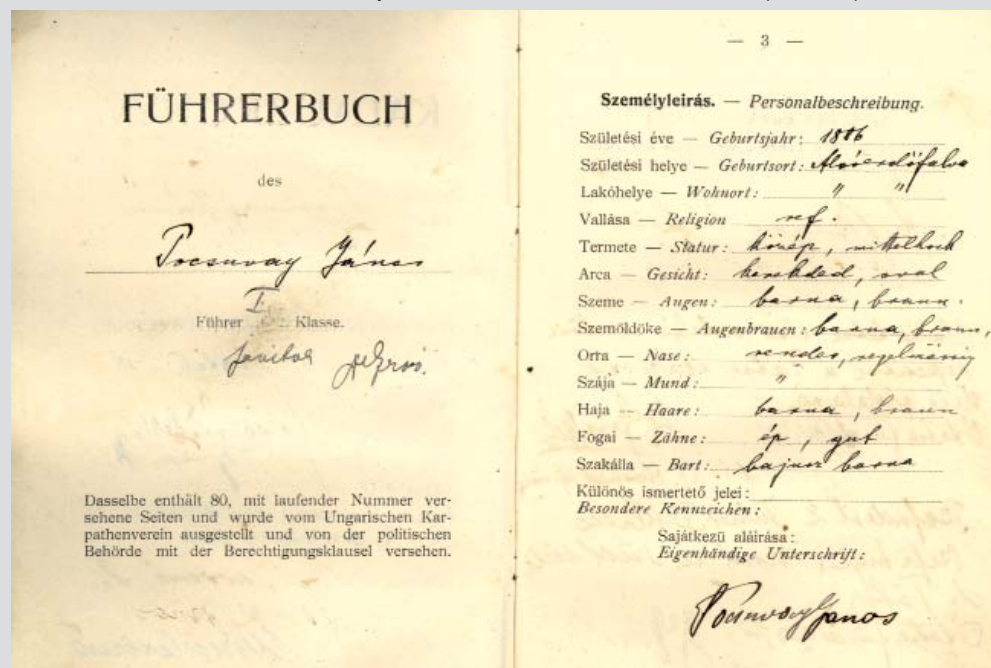
V medzivojnovom období pochádzala väčšina horských vodcov z Novej Lesnej. Boli to spišskí Nemci, postupne si však

Legendárny horský vodca Ján Počúvaj...

podávali žiadosti aj ďalší. Zo správy, ktorú predniesol Alois Lutonský, tajomník Tatranskej komisie KČST k 31. decembru 1933, mal vodcovský zbor KČST päťnásť členov a troch nosičov. Najviac túr vo vodcovskej knižke mali zapísaných Pavel Počúvaj (32) a Ján Počúvaj st. (29), nasledovali Pavel Čižiak st. (14), Ján Stromf st. (10), Pavel Spitzkopf st. (9), Ján Franz (8), Ján Glatz (7), Ján Stromf st. (7), Pavel Čižiak ml. (5), Gustav Záborský (3) a Jakub Počúvaj (1). Martin Glatz, Pavel

...a jeho vodcovská knižka z obdobia Uhorského karpatského spolku

Výstup na Lomnický štít

Schmögner a Pavel Záborský podľa zápisov vraj túry nemali. Z čakateľov – alebo inak nosičov – mal najviac túr Ladislav Mariščák (11), Mathias Nitsch (10) a Pavel Spitzkopf ml. (9).

Lutonského správa rezonovala aj na treťom plenárnom zasadnutí Tatranskej komisie KČST, ktorá sa konala 13. januára 1934 v Hoteli Európa v Poprade. MUDr. Izák vtedy prišiel s myšlienkou, že je potrebné do týchto aktivít zapojiť slovenský ľud a viac medzi ním propagovať horstvo a možnosti uplatnenia sa, najmä v povolani vodcovstva. Ing. Róbert Vosyka navrhol rozposlať dotazníky na okresné a obecné úrady, aby takúto možnosť dostali medzi verejnosť. Keďže toto povolanie nedokázalo úplne pokryť potreby vodcov a ich rodín, Ing. Juraj Országh prišiel s apélom na správy kúpeľov, aby vo svojich podnikoch zamestnávali týchto ľudí, čo sa aj čiastočne v praxi uplatnilo. Gustáv Nedobrá prízvukoval, že je potrebné viac verejne hovoriť a propagovať podmienky, za ktorých je možné stať sa vodcom a nosičom. František Lipták navrhol, aby za týmto účelom vznikla komisia. Už koncom januára predsedníctvo Tatranskej komisie KČST kredovalo komisiu v zložení: podpl. Václav Dusil, Ing. Robert Vosyka, Antonín Mímránek a Gustáv Nedobrá. Začiatkom roka 1934 o prijatie do klubu vodcov požiadal Alojz Krupitzer – a hoci to bol už vtedy skúsený horolezec, musel prejsť nastaveným procesom vzdelávania a mohol začať ako nosič.⁹ O pár mesiacov neskôr prišla ďalšia prihláška od Johanna Greisigera. Upozornený bol na to, že je potrebné dosta-

točne ovládať štátny jazyk. Žiadosť si podali aj Ján Počúvaj ml. a Pavel Krupinský, obaja z Novej Lesnej. Ako posledný poslal žiadosť Štefan Zamkovský. Všetci boli pripustení k skúškam 1. júna 1934.

Po absolvovaní skúšok nosičov – vodcov podpredseda Tatranskej komisie KČST Izák dal odporúčanie, aby si požiadali o koncesiu Vojtech Hudyma, Štefan Zamkovský, Alojz Krupitzer, Mathias Nitsch a Pavel Krupinský. Podmienčný súhlas dostali aj Ján Počúvaj ml. a Pavol Spitzkopf, pretože ich schopnosti čítať a písať v štátnom jazyku neboli na požadovanej úrovni.¹⁰ A že to s tou znalosťou štátneho jazyka mysleli vážne, svedčí prípad Gustáva Zamborského, ktorému bol v roku 1934 odobratý štatút vodcu z dôvodu, že vraj aj napriek predchádzajúcim upozorneniam neovládal dostatočne požadovanú reč, čo bola v danej dobe slovenčina alebo čeština.¹¹ V podstate sa opakovala história z obdobia fungovania UKS a narácia jazyka sa stala prostriedkom na triedenie ľudí.

Vodcovia sa museli zúčastňovať letných i zimných školení a kurzov. Aj napriek tomu sa im nevyhýbali ani nešťastné udalosti. V 150-ročnej histórii je ich dosť a zaslúžili by si samostatnú kapitolu, ale spomeňme aspoň jednu, ktorá sa stala koncom marca 1935 vo Veľkej Studenej doline, kde sa konal lyžiarsky a lavínový kurz KČST. Tomáš Budzák, vtedy 22-ročný nádejný mladý vodca, sprevádzal českých návštevníkov na lyžiarskej túre. Keď prechádzali cez svahy pod Skrinicovou vežou nad Dlhým plesom, zasiahla ich lavína. Návštevníkom sa podarilo utiecť,

mladého vodcu však lavína strhla a pochovala v ľadovom hrobe až do júna 1935. Budzák bol pochovaný na cintoríne v rodnom Ždiari, na jeho pamiatku osadili pamätnú tabuľu na Symbolickom cintoríne pri Popradskom plese.¹² Popularizácia sa osvedčila a v roku 1935 požiadali o prijatie medzi vodcov Rudolf Glatz zo Starého Smokovca a J. Lipták, Lukáš Michalák a Michal Sedlák, všetci zo Ždiaru, ďalej Jozef Potoček zo Spišskej Soboty a František Mihalák z Rakús.

Horskí vodcovia

po druhej svetovej vojne

Rozdelenie Československa a vojnové roky však tomuto povolaniu veľmi prajné neboli. Z horských vodcov sa medzičasom stali penzisti, viacerí zomreli a mnohí boli odsunutí do Nemecka. Po oslobodení v roku 1945 ostali vo Vysokých Tatrách len traja horští vodcovia – Štefan Zamkovský, Alojz Krupitzer a Ján Počúvaj.

Politicko-spoločenské dianie v povojnovom Československu si však išlo svojou cestou a revolučné udalosti roku 1948 sa prejavili aj pri činnosti turistických a športových organizácií. Dňa 14. júla 1949 bol schválený zákon o štátnej starostlivosti o telesnú výchovu a šport, ktorým bol zriadený Štátny výbor pre telesnú výchovu a šport. Tvorili ho zástupcovia Československej obce sokolskej, celonárodných ľudových organizácií a vynikajúcich pracovníkov v odbore zdravotníctva, telesnej výchovy a športu. Na Slovensku bol s osobitými právomocami ustanovený Slovenský výbor pre telesnú výchovu a šport. V praxi to znamenalo, že všetky aktivity, podniky a organizácie mali patriť pod Jednotnú telovýchovnú organizáciu (JTO) Sokol.¹³ Platilo to či už pre KSTL, ale aj pre ďalšie organizácie ako napríklad JAMES. Predstavitelia týchto organizácií sa snažili brániť, a preto sa 26. apríla 1949 v Liptovskom Svätom Mikuláši stretli a podpísali zástupcovia zložiek KSTL Pamätný spis. Upozorňovali v ňom na problém splynutia turistiky a horolezectva s telesnou výchovou i na možné úskalía, keďže KSTL i JAMES patrili k hybným silám rozvoja cestovného ruchu v horských oblastiach. Pamätný spis bol adresovaný prezidentovi, poslaneckému zboru i ministrom vtedajšieho Československa. Línia zjednocovania však bola daná a ich hlasy neboli vypočuté. V rámci začlenenia do JTO Sokol boli vytvorené dve sekcie – Náčelníctvo športu a Náčelníctvo turistiky a táborenia, kde vznikli tri podsekcie – ústredie turistiky, ústredie táborenia a ústredie horolezectva. K ústrediu horolezectva bola pričlenená aj záchranná služba a Sbor vodcov z povolania.

Vznikom Tatranského národného parku sa vytvoril priestor na založenie profesionálnej zložky horskej služby. Stalo sa tak v roku 1950 a o pár rokov neskôr bol vydaný aj nový vodcovský štatút. Pre Vysoké a Západné Tatry bol platný od 1. júla 1957. Vodcami sa mohli stať horskí záchranári, ale aj dobrovoľníci, ktorí zložili predpísané kvalifikačné skúšky a získali oprávnenie na vodenie v horskom teréne. Zaradení boli do troch kvalifikačných tried s vyznačením rájónu, kde mohli vodiť.¹⁴ Pod gesciou horskej služby tak vo Vysokých Tatrách pôsobili aj horskí vodcovia, nemohli však túto činnosť vykonávať ako živnosť, ale len v podobe dobrovoľnej činnosti. K 1. júnu 1974 v oblasti Vysokých Tatier pôsobilo 23 horských vodcov I. triedy, 12 ich bolo zaradených do II. a 22 do III. triedy. V rokoch 1950 až 1973 uskutočnili 5 578 túr, počas ktorých sprevádzali 145 468 osôb.¹⁵

Horskí vodcovia po roku 1989

Hoci už v 70. rokoch 20. storočia mali horskí vodcovia Horskej služby TANAP-u snahu o vstup do medzinárodnej organizácie horských vodcov UIAGM (Union Internationale des Associations de Guides

de Montagnes), členstvo sa im podarilo získať až 5. októbra 1996 na valnom zhromaždení v Zermatte.¹⁶ Horskí vodcovia, ktorí absolvovali náročnú niekoľkoročnú prípravu a úspešne zložili skúšky, si odvtedy mohli založiť živnosť.

„Správu o odbornej úrovni slovenských horských vodcov podal ako prvý Peter Ponholzer, predseda technickej komisie v Rakúsku a následne Ernst Konzet, predseda technickej komisie UIAGM. Obe správy o Slovákoch boli plné uznania, oceňujú pokroky za posledné dva roky a cítia z nich aj úctu k histórii tatranských horských vodcov,“ priblížil Róbert Gálfy po návrate čitateľom Tatranského dvojtyždenníka.¹⁷ Vráťme sa ešte späť v čase. Koncom roka 1992, presne 12. novembra, založila časť horských vodcov z Vysokých Tatier občianske združenie pod názvom Zväz slovenských horských vodcov so sídlom v Dome Horskej služby v Starom Smokovci. Členmi prípravného výboru boli Dominik Michalík, Stanislav Samuhel a Pavol Rajtar. Názov spolku sa v krátkom čase zmenil na Asociáciu slovenských horských vodcov a následne dostal konečnú podobu

v znení Národná asociácia horských vodcov (NAHV).¹⁸ Jej stanovby boli schválené Ministerstvom vnútra SR 21. decembra 1992. Následne jej predstavitelia nadviazali intenzívnejší kontakt s UIAGM, keďže cieľom NAHV bolo stať sa právoplatným členom medzinárodného združenia asociácií horských vodcov. Po prispôbení metodiky výcviku medzinárodným štandardom a preverení horských vodcov komisiou zloženou zo skúsených alpských vodcov sa to podarilo. O rok neskôr dostala NAHV akreditáciu na vzdelávanie horských vodcov. Odborným garantom sa stal práve Gálfy.

V roku 1993 začal pôsobiť samostatný subjekt Spolok horských vodcov v Starom Smokovci. Jeho kancelária sídlila v budove cestovnej kancelárie SATUR (bývalý Čedok) v Starom Smokovci, hneď vedľa Domu horskej služby. Ako sa vtedy vyjadril Pavol Rajtar: „Do spolku sa prihlásilo 48 vodcov, o živnosť dosiaľ požiadalo 12. Predpokladáme, že do konca júna sa prihlásia aj ďalší.“¹⁹ Spolok horských vodcov v Starom Smokovci sa presťahoval do Vily Alica v Starom Smokovci v novembri 2010 a sídli tam dodnes.

Fotografia z prijatia členov NAHV do medzinárodnej organizácie horských vodcov UIAGM v roku 1996. V Zermatte na spoločnom zábere (zľava): Pavol Rajtar, veľvyslanec SR vo Švajčiarsku Ábel Král, prezident rakúskych horských vodcov Peter Ponholzer, šéf technickej komisie UIAGM Ernst Konzet, horský vodca Václav Brož, vtedajší primátor Vysokých Tatier Gabriel Ondrovič, horskí vodcovia Róbert Gálfy a Milan Sekelský, prezident nemeckých horských vodcov Peter Gayer, delegát ministerstva školstva Juraj Zaňko, horský vodca Jaroslav Michalko. V Zermatte na spoločnej fotografii (zľava): Pavel Rajtar, veľvyslanec SR vo Švajčiarsku Ábel Král, prezident rakúskych horských vodcov Peter Ponholzer, šéf technickej komisie UIAGM Ernst Konzet, horský vodca Václav Brož, vtedajší primátor Vysokých Tatier Gabriel Ondrovič, horskí vodcovia Róbert Gálfy a Milan Sekelský, prezident nemeckých horských vodcov Peter Gayer, delegát ministerstva školstva Juraj Zaňko, horský vodca Jaroslav Michalko. Dnes šéfuje NAHV SR Jozef Janiga, na predsedníckej stoličke sa doteraz vystriedali Pavol Rajtar (1992 – 1996), Milan Sekelský (1996 – 2000), Peter Tomko (2000 – 2011), Róbert Gálfy (2011 – 2014), Igor Trgriňa (2015 – 2018), Marek Trávníček (2018 – 2021), Marek Biskupič (2021 – 2022).

Neskôr začali vznikať aj ďalšie zoskupenia vodcov, či už sú to napríklad Mountain Pro Guiding, Mountain Addiction, alebo Tatrguide.

V roku 1993 požiadala NAHV o prijatie do UIAGM, čo spečatili aj osobnou účasťou jej vtedajší predseda Pavol Rajtar, Jaroslav Michalko a Alexander Luczy na valnom zhromaždení, ktoré sa konalo vo švajčiarskom Saint Niklaus. Významnú úlohu pri prístupových rokovaniach zohral práve Alexander Luczy, horský vodca, Slovák žijúci v exile vo Švajčiarsku.

Po prijatí Slovákov do medzinárodných zložiek v roku 1996 nasledoval proces „Grandfather System“, čo znamená uznanie existujúcich horských vodcov na základe predchádzajúcich školení a výsledkov. Vodcami UIAGM sa stali dvadsiati horskí vodcovia z pôvodných tridsiatich troch.²⁰

Prvý kurz pod hlavičkou NAHV začal v roku 1996 a úspešne ho absolvo-

valo jedenásť horských vodcov. Ďalšie kurzy boli ukončené v rokoch 2006, 2007, 2011, 2016 a 2017. Dva roky po prijatí slovenských horských vodcov do medzinárodných zložiek UIAGM zavítali predstavitelia UIAGM do Vysokých Tatier. V Hoteli Patria na Štrbskom Plese v termíne 19. až 21. júna 1998 mala pracovné zasadnutie Technická komisia UIAGM a následne sa uskutočnil kongres, na ktorom sa okrem iného riešil prístup ďalších štyroch kandidátskych krajín. Vtedajším predsedom bol Antonio Carela z Cervenie a na podujatí sa zúčastnili zástupcovia trinástich členských krajín a dvoch prístupových. V rámci stretnutia sa konal národný sviatok slovenských horských vodcov, ktorý si pripomenuli na Popradskom plese. Sprievod sa prešiel na Symbolický cintorín, kde bola celebrovaná sv. omša a následne posvätili laná horských vodcov. Ďalším sprievodným

programom bolo vystúpenie Horského spevokolu vodcov z Dolomitov v Chráme sv. Jakuba v Levoči.²¹

Koniec nejasnostiam pri výkone horskej vodcovskej činnosti po roku 1989 prinieslo až schválenie zákona č. 567/2005 Z. z., ktorým bol v roku 2005 novelizovaný zákon č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchrannej službe. Novelou vznikla už spomínaná stavovská organizácia NAHV SR, ktorá prevzala aktivity NAHV a zároveň definovala horskú vodcovskú činnosť. Sídлом sa stalo mesto Vysoké Tatry. Súčasťou legislatívnej úpravy boli najmä práva a povinnosti horských vodcov, ale aj ich oprávnenie napríklad vykonávať kontrolu pri porušovaní bezpečnosti osôb v horskej oblasti. Zásadným spôsobom sa menilo získavanie vzdelania, ktoré bolo dané do kompetencie NAHV SR, a tým pádom je vynaté z pôsobnosti ministerstva školstva.²² ◀

Po stopách vodcov

Súčasťou sprievodného programu Valného zhromaždenia IVBV/UIAGM/IFMG bolo aj otvorenie výstavy pod názvom Po stopách horských vodcov. Inštalovaná je v priestoroch štátneho archívu v Prešove, pracovisko Archív Poprad a zástitu nad ňou prevzali prezident horských vodcov IVBV/UIAGM/IFMGA Peter Cliff a predseda Národnej asociácie horských vodcov SR Jozef Janiga. Výstava sa koná pri príležitosti dvoch významných výročí, ktoré si horskí vodcovia aktuálne pripomínajú. Na jednej strane je to stopäťdesiat rokov odvtedy, čo sa datuje organizované vodcovstvo vo Vysokých Tatrách, druhým medzníkom, už novodobej histórie, je tridsať rokov od vzniku Národnej asociácie horských vodcov SR.

Spolu s ročenkami Uhorského karpatského spolku, ktorý zastrešoval prvých horských vodcov, si návštevníci archívu môžu pozrieť dobové fotografie či dokumenty, ktoré mapujú činnosť horských vodcov. Nechýbajú ani pohľadnice, ktoré ich zachytávajú pri ich pôsobení. Za pozornosť istotne stojí aj výstroj, ktorý používali vrátane skôb, čokov, šraubov, lán i varičov.

Výstava je verejne prístupná a záujemcovia si ju môžu pozrieť až do konca júla.

V dobovom kostýme horského vodcu je Martin Matúšek.

Poznámky:

¹ Holec, R.: Človek a príroda v dlhom 19. storočí, Bratislava, 2014, s. 253.

² Vysoké Tatry, 1990, č. 1, s. 15.

³ Statuten der Führerordnung des ungarischen Karpathenvereines. 1875 In: Jahrbuch des Karpathenvereines. Kesmarok, roč. II., 1875, s. 29–31.

⁴ Gašpar, J.: História jedného turistického spolku. In. Tatry, 2014, č. 2, s. 27–29.

⁵ Zápisnica predsedníctva Tatranskej komisie z 4. 5. 1935.

⁶ Správa referenta záchrannej služby zo spoločného zasadnutia Tatranskej komisie KČST a Poľského Towarzystwa Tatrzaniańskiego z 9. 11. 1935.

⁷ RČS – skratka Republiky Československé.

⁸ Organizácia Klubu slovenských turistov a lyžiarov. In. Slovenské hlasy z 11. 2. 1938.

⁹ Archív TANAP-u, Zápisnica predsedníctva Tatranskej komisie z 30. 1. 1934.

¹⁰ Archív TANAP-u, Zápisnica predsedníctva Tatranskej komisie z 30. 3. 1935. Alojz Krupitzer je tu uvádzaný ako Alois Krupicer.

¹¹ Archív TANAP-u, Zápisnica predsedníctva Tatranskej komisie KČST z 13. 6. 1934.

¹² Argalács, M., Michalík, D.: Symbolický cintorín, 2016, Kežmarok, s. 78.

¹³ <http://www.sportency.sk/encyclopedy/?q=content/v%C3%BDvoj-%C5%A1port-na-%C3%BAzem%C3%AD-slovenska-ii-%C4%8Das%C5%A5-1938-1973> Vývoj športu na území Slovenska - II. časť (1938 – 1973).

¹⁴ Organizácia horskej služby vo Vysokých Tatrách, In. Vysoké Tatry, 1975, č. 3, s. 5.

¹⁵ Klinko, J.: 100 rokov od založenia Zboru Tatranských horských vodcov, In. Vysoké Tatry, 1974, č. 5, s. 11.

¹⁶ Janiga, J.: Horskí vodcovia a sprievodcovia. In. Kollárová, Z. – Janigová, I. a kol., Mesto Vysoké Tatry – včera a dnes, Poprad, Mesto Vysoké Tatry, 2017, s. 440–442.

¹⁷ Gálffy, R.: Slovenskí horskí vodcovia v UIAGM, In. Tatranský dvojtýždenník, 1996, roč. 7., č. 25–26, s. 8.

¹⁸ Janiga, J.: Horskí vodcovia a sprievodcovia. In. Kollárová, Z. – Janigová, I. a kol., Mesto Vysoké Tatry – včera a dnes, Poprad, Mesto Vysoké Tatry, 2017, s. 440.

¹⁹ Kováčiková, M.: Vodcovia stále v kurze. In. Tatry, 1995, č. 4, roč. 34, s. 24–25.

²⁰ Janiga, J.: Horskí vodcovia a sprievodcovia. In. Kollárová, Z. – Janigová, I. a kol., Mesto Vysoké Tatry – včera a dnes, Poprad, Mesto Vysoké Tatry, 2017, s. 440 a 442.

²¹ Argalács, M.: Stretnutie ľudí z hôr, In. Tatranský dvojtýždenník, 1998, roč. 9., č. 12, s. 3.

²² Janiga, J.: Horskí vodcovia a sprievodcovia. In. Kollárová, Z. – Janigová, I. a kol., Mesto Vysoké Tatry – včera a dnes, Poprad, Mesto Vysoké Tatry, 2017, s. 440.

Filip Kyzek: Nemáme tri stupne, ale päť

K horám neodmysliteľne patria aj lavíny. Zatiaľ čo v zime každý s nimi akosi prirodzene ráta, sú obdobia, kedy dokážu prekvapiť. Najskoršou lavínovou nehodou s tragickým koncom bola až donedávna tá, ktorá sa odohrala 17. októbra 1974 v Kopskom sedle. Túto jeseň historické záznamy prepísalo nešťastie pod Bradavicou. Počas výstupu klientov s horskými vodcami strhla lavína dvoch Poliakov. Pád strmým žlabom smerom do Slavkovskej dolinky neprežili. Stalo sa tak 21. septembra 2022. Počet evidovaných obetí, ktoré v slovenských horstvách zahynuli v lavíne, sa tým zvýšil na 331. Podľa štatistík horských záchranárov sa najviac lavínových nehôd stáva vo februári a najkritickejším dňom je sobota. Aj o tom, prečo je to tak, sme sa porozprávali s Filipom Kyzekom, riaditeľom Strediska lavínovej prevencie, ktoré si začiatkom novembra pripomenulo polstoročie svojej existencie.

 Martina Petránová autorka a archív HZS

Prezradte, čo všetko má v náplni práce Stredisko lavínovej prevencie?

Ako vyplýva už z názvu, jeho poslaním je lavínová prevencia. Každý rok zahynú v lavíne v priemere traja až štyria ľudia a našou snahou je znížiť toto číslo na nulu. To znamená, robíme všetko pre to, aby sme zabránili nehodám a lavínovým nešťastiam v horách. Usilujeme sa minimalizovať počet obetí aj materiálne škody predovšetkým cestou vzdelávania návštevníkov, či už turistov, skialpinistov alebo horolezcov, chceme docieľiť, aby boli zodpovední a zbytočne neriskovali. Počas

zimnej sezóny denne vydávame lavínový bulletin, aby ľudia mali dostatočné informácie, na základe ktorých sa vedú správne rozhodnúť a naplánovať si svoju túru.

Čo človek, ktorý sa chystá do hôr, dokáže vyčítať z takejto správy?

Okrem stupňa lavínového nebezpečenstva uvádzame vždy aj nejaké odporúčania, teda čo sa môže stať pri aktuálnom stupni, kde a na akých svahoch hrozia lavíny, aké veľké, takže človek, ktorý chodí do hôr, to vie vyhodnotiť a podľa toho sa zariadiť.

Ako sa vlastne také lavínové spravodajstvo robí, čo pri ňom musíte brať do úvahy? Pamätám si, že kedysi ste ho vydávali ráno, dnes na vašom webe nájdu ľudia tieto informácie už večer. Zatiaľ čo im to bezpochyby uľahčuje plánovanie výletov, pre vás je zrejme náročnejšie pripraviť predpoveď na druhý deň v niekoľkohodinovom predstihu...

Je to pre nás oveľa ťažšie, lebo ráno v aktuálny deň sme mali čerstvé informácie, vedeli sme, koľko snehu napadlo v noci, aká bola teplota, aký bol vietor... a teraz vlastne robíme prognostiku. Vychádzame

z dnešných dát, ale musíme predpovedať, aká situácia bude v horách zajtra. Je to náročnejšie, ale myslím, že sme si za poslednú zimu na to už zvykli.

A teda na čo všetko musíte pamätať pri zostavovaní lavínovej predpovede?

Keďže lavína je definovaná ako zosuv snehu po naklonenej rovine, tak predovšetkým potrebujeme poznať sklon terénu a meteorologické faktory ako úhrn zrážok, teda množstvo snehu, jeho celkovú výšku, teplotu, vietor, ktorý je označovaný za architekta lavín. Keby napadlo pol metra snehu v bezvetří, tak v podstate sa skoro nič nedeje, ale vietor dokáže situáciu neraz úplne zmeniť. Zrazu je niekde meter snehu a ak ho vietor ubíja do pevnejších formácií, hovoríme tomu doskový sneh alebo snehové dosky, tak sa to napätie dokáže šíriť na väčšiu vzdialenosť a už je to podstatne nebezpečnejšie ako ten voľný sneh v bezvetří. Takisto pri veľmi nízkych teplotách treba rátať s konštruktívnou metamorfózou snehu, to znamená, že vznikajú nebezpečné vrstvy, čiže toto všetko sú faktory, ktoré ovplyvňujú, aký stupeň lavínového nebezpečenstva bude vyhlásený. Máme možnosť lavínovú predpoveď ešte ráno korigovať, no využívame to len výnimočne.

Aj inde vo svete je zaužívaným štandardom, že lavínové predpovede sa vydávajú iba počas zimnej sezóny, čo teda robíte v lete? ☺

Možno sa to nezdá, ale leto je pre nás ešte náročnejšie obdobie. Ideme v cykle školenia, terén, publikačná činnosť. Dosť času zaberá príprava ročenky, v ktorej sú okrem meteorologického zhodnotenia zimy a lavín zhrnuté všetky významnejšie lavínové nehody predchádzajúcej zimnej sezóny. Venujeme sa údržbe meteostanic, ktorých je momentálne štyridsať, takže servis je pomerne náročný, keďže vždy sa niečo pokazí. Toto leto sme pracovali aj na novej webstránke o lavínach a keď k tomu prirátame projekty, administratívu, prezentácie pre verejnosť či osvetu prostredníctvom sociálnych sietí, tak máme čo robiť aj v tomto období.

V súčasnosti šéfuje Stredisku lavínovej prevencie HZS Filip Kyzek.

Vráťme sa späť k zime a lavínam. Korona priniesla zvýšený pohyb ľudí v horách, čo sa odrazilo aj vo vašich štatistikách. V sezóne 2020/2021 ste zaznamenali nadpriemerné množstvo lavínových nehôd, pri ktorých bol počet zranených najvyšší za posledných jedenásť rokov. Každé nešťastie je špecifické, dá sa však nájsť predsa len nejaký spoločný menovateľ? Kde ľudia robia najčastejšie chybu?

Spravidla podcenenia situáciu a urobia zlé rozhodnutie. Po boji je každý generál a vie povedať, kde sa stala chyba, ale vtedy v teréne to tak nevyzeralo. Občas sa stane, že človek tú lavínu naozaj nedokáže predvídať a je, ako sa vraví, v nesprávnom čase na nesprávnom mieste, ale väčšinou buď on alebo niekto iný spraví chybu. Najmä v posledných rokoch je to o tom, že ľudia zbytočne riskujú a idú tam, kde by nemali.

Kolko lavínových nehôd zvyknete evidovať za sezónu?

Rok od roka je to iné, sú zimy, keď máme desať nehôd, ale býva ich aj štyridsať. Chvalabohu počet obetí sa nezvyšuje ani pri stúpajúcej návštevnosti hôr, v priemere je ich 3,5 za sezónu.

Ak nahliadneme do štatistík horských záchranárov, tak najviac lavínových nehôd sa stáva vo februári a najkritickejším dňom je sobota. Zrejme je to tým, že práve vtedy je najviac ľudí v horách...

Presne tak. V sobotu padajú lavíny práve preto, že sú tam ľudia. Je víkend, a tak mnohí trávia čas v horách. Február je vrcholom zimy, spravidla ide o najchladnejšie obdobie, čiže môže tam byť viac zrážok, čo v spojitosti s vetrom dáva predpoklad k vzniku kritických vrstiev snehu, takže je to logické. V marci je už teplejšie, môžu padať mokré lavíny, no tie nie sú až také nebezpečné. Najzákernejšie sú suché, doskové lavíny, ktoré sa viac vyskytujú práve vo februári.

Čo sa vlastne dá už považovať za lavínu? Asi ňou nie je každý splazík.

Do roku 2015 platilo pravidlo, že do päťdesiat metrov je splaz a nad päťdesiat lavína. Podľa novej veľkostnej stupnice lavín to už ale neplatí, takže sú aj malé lavíny, ktoré majú do päťdesiat metrov. Nebýva však zvykom, že by niekomu ublížili. Aj keď stalo sa. Pamätám si, že zhruba pred desiatimi rokmi sa pod Poludňovým grúňom zosunulo asi dvadsať metrov a zasyvalo dvoch snowboardistov. Jeden z nich neprežil. Takže môže sa stať, že pri určitých terénnych predpokladoch sa sneh tak nahromadí, že to vie byť fatálne aj pri tých splazoch.

Dá sa hovoriť vyslovene o lavínóznych lokalitách či svahoch, ktorým by sa ľudia mali radšej vyhnúť? Nejaké indicie by nám mohol dať zrejme aj tzv. lavínový kataster, ktorý mapuje lavínové dráhy v jednotlivých slovenských po-

Vedeli ste, že?

Pôvodne sa používala štvorstupňová škála lavínového nebezpečenstva. Jednotka a dvojka boli len všeobecne oznámené, trojku a štvorku sprevádzala už aj textová informácia. Varovania boli komunikované prostredníctvom rádia, tlačovín a neskôr televízie. S nepatrnými zmenami bol bulletin vydávaný v tejto forme až do roku 1993, keď sa rôzne krajiny zhodli na päťdielnej medzinárodnej stupnici. Prvá lavínová správa v takejto podobe bola publikovaná 23. januára 1995, na internete sa lavínový bulletin objavil po prvýkrát v roku 1998.

horiach. Možno povedať, kde „to padá“ najviac?

Lavínový kataster síce nehovorí priamo o výskyte lavín, ale čo sa týka ich počtu, tak subjektívne môžem povedať, že jednoznačne vedú Vysoké Tatry, kde sa nachádza až polovica z 3 954 lavínových svahov na Slovensku. Keďže ide o strmé žľaby, lavíny nie sú objemovo až také obrovské. My sa však častokrát dozvieme o nich len preto, že tam niekto práve vtedy bol, alebo uvoľnil lavínu, takže nemáme až taký prehľad o tom, kde „to padá“ najčastejšie. No z pohľadu lavínových nehôd a počtu obetí sú na tom najhoršie práve Vysoké Tatry, kde evidujeme 163 smrteľných úrazov. Od roku 1751 zahynulo na Slovensku v lavínach podľa našich štatistík celkovo 331 ľudí (*tesne pred našou uzávierkou pribudli ďalšie dve obete, ktoré pochovala lavína pod Priečnym sedlom, pozn. red.*). Riziko však netreba podceňovať, všetky strmšie miesta sú po snežení a vetre nebezpečné.

Sú lavíny v Tatrách iné než v Alpách?

Keďže Alpy sú vyššie, je tam aj oveľa chladnejšia klíma. Predovšetkým na severných svahoch mávajú mínus dvadsať aj týždeň, dva, no my máme takéto teploty iba krátkodobo. U nás v tých najvyšších polohách niekedy prší i uprostred zimy, ale u nich nie, čiže tá snehová pokrývka sa v Alpách vyvíja úplne inak. Väčšinou tam vznikajú práve tie kritické vrstvy či už hranato zrnitého snehu alebo dutinovej inovati, ktoré sa síce vyskytujú aj u nás, ale v Alpách sú bežné. Aj pri všetkých rozhodovacích schémach zdôrazňujú, že severný sektor je oproti iným obzvlášť nebezpečný, najviac nehôd sa stáva práve na severe, čo je spojené s klímou, ktorú v takej miere my nemáme.

A ako je to u nás? Vychádza mi to skôr na južné expozície, aj keď...

Ono je to trochu také zavádzajúce, pretože sever Tatier my až tak nemáme. Chcelo by to spojiť štatistiku s Poliakmi. U nás je však dominantné severozápadné prúdenie, takže oveľa viac snehu máme na juhu, juhovýchode než na severe, čiže aj väčšia aktivita je na južných alebo juhovýchodných svahoch, kde sa oproti Alpám vyskytuje aj viac doskových lavín.

Existuje recept na to, ako sa vyhnúť lavíne? Teda, ak nechceme tráviť zimu na gauči pred televízorom, alebo vymetať shopping centrá... ☺

Základ je urobiť si prípravu už pred túrou. Ak si pozriem lavínovú správu, tak minimálne viem, aký je aktuálny stupeň

lavínového nebezpečenstva a ktorým svahom sa mám v ten deň vyhnúť. Dôležité je tiež vedieť sa správne rozhodnúť priamo v teréne. Ak človek chodí do hôr častejšie, tak si všimá rozloženie snehu, vidí, kde to previeva, navieva, kde je to vyfúkané alebo nafúkané, pri šliapaní registruje, či sneh nepraská, či sa nezosúva pri otočkách... Možno si to ani neuvedomí, ale je to také podprahové vnímanie, ktoré mu pomôže rozhodnúť sa, čo ďalej. Ak sa dostane do strmšieho terénu, možno sa zlakne, možno si podmienky otestuje na kratšom úseku, neraz stačí poobzerať sa okolo, všímať si, či sú spadnuté čerstvé lavíny, či sú svahy polyžované...

... a, samozrejme, zabudnúť netreba ani na lavínový výstroj.

Ten je dôležitý, ak by nás zasiahla lavína, ale musí nás mať v prvom rade kto vyhrabať. Práve preto by sme nemali chodiť na túry sami, optimálna skupina je traja, štyria. Samozrejme, treba dodržiavať rozstupy, pri výstupe aspoň tridsať, štyridsať. V nebezpečnejších úsekoch sa odporúča pohybovať po jednom, počkať, kým dolyžuje prvý a z bezpečného miesta môže kontrolovať toho, čo ide po ňom. Ak sa aj niečo stane, tak v lavíne bude maximálne jeden

a ostatní môžu rýchlo zareagovať, keďže okamžitá kamarátska pomoc zvyšuje šance na prežitie. Najdôležitejších je práve tých prvých pätnásť minút.

V tejto súvislosti mi nedá neopýtať sa na v poslednej dobe obľúbené lavínové batohy. Mám pocit, že mnohým prinášajú akýsi falošný pocit istoty...

Je to tak. Lavínový batoh je dnes už celkom štandard, no má také negatívum, že človek ide neraz aj tam, kde by inak nešiel. Myslí si, že keď má batoh, tak sa mu nič nestane, čo nie je pravda. Štatisticky síce zdvojnásobuje šancu na prežitie, ale tá šanca nie je stopercentná.

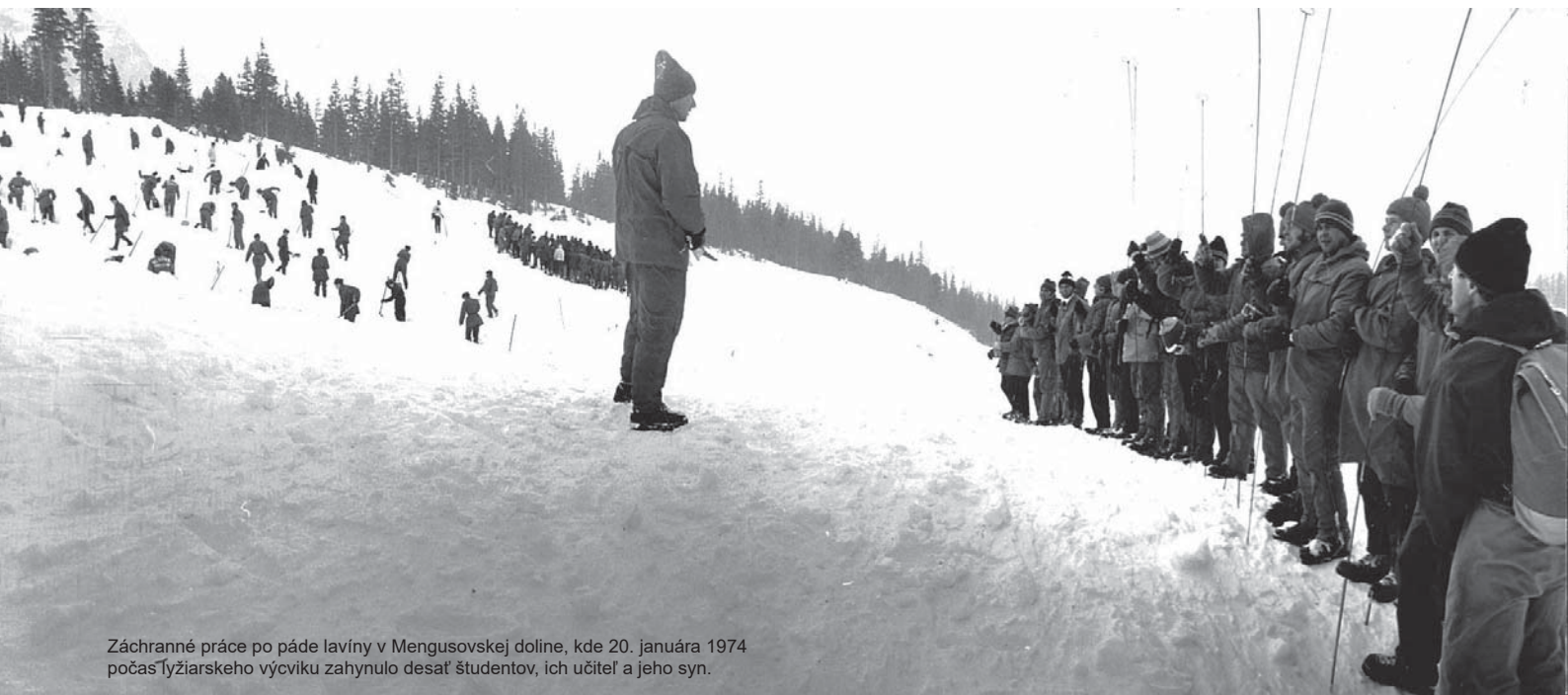
Čo má človek robiť, ak sa už ocitne v lavíne? Ako si zachovať chladnú hlavu?

To sa asi úplne ani nedá. Podľa mňa sa človek správa dosť inštinktívne, čiže určite len tak neleží v tej lavíne, ale snaží sa bojovať, udržať sa nejakou na povrchu, vyplávať na kraj, kde je prúd slabší a má väčšiu šancu na prežitie ako niekde uprostred. Vo chvíli, keď lavína spomaľuje, treba sa snažiť vytvoriť si čo najväčší priestor pred tvárou, lebo ak má človek nejakú dýchaciu dutinu, tak určite dokáže pod snehom vydržať viac ako tých pätnásť minút, čiže jeho šanca na záchranu je väčšia.

Oslávil polstoročie

Stredisko lavínovej prevencie si začiatkom novembra pripomenulo už polstoročie svojej existencie. Pôvodne sídlilo v Jasnej, dnes je jeho domovom Liptovský Hrádok. Snahy dostať problematiku lavín pod jednu strechu sa objavili ešte v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, inšpiráciou bol švajčiarsky Davos, kde v tom čase už dve desaťročia pôsobil Výskumný ústav snehu a lavín. Rozhodnutie postaviť niečo podobné vo vtedajšom Československu urýchlila tragédia na Kubínskej holi, kde v januári 1968 počas lyžiarskeho výcviku strhla lavína 53 ľudí. Šesť z nich neprežilo. Prístavba Domu Horskej služby v Jasnej bola dokončená koncom roka 1972. Okrem kancelárií boli v objekte aj laboratória či fotokomory. Stredisku šéfoval špecialista na lavíny Ladislav Kňazovický, ktorý predtým pôsobil v Tatranskom národnom parku a na túto tému vydal i viacero publikácií. Postupne sa na tejto pozícii vystriedali Ladislav Milan, Ján Peťo a Marek Biskupič, ktorý je v súčasnosti riaditeľom Horskej záchranej služby. Dnes má stredisko rovnako ako na začiatku osem zamestnancov, vedúcim je Filip Kyzek. Pôvodné plány však boli veľkorysejšie, rávalo sa s 25 pracovníkmi, ktorí okrem výskumu snehu, mapovania lavín, publikačnej a metodologickej činnosti či meteorologických pozorovaní mali napríklad projektovať aj protilavínové zábrany. Ich pole pôsobnosti malo byť podstatne širšie, zastrešiť mali celý vtedajší východný blok.

Stredisko ako odborná zložka Horskej záchranej služby má momentálne počas zimných mesiacov v náplni práce predovšetkým pozorovanie vývoja snehovej pokrývky a meteorologických podmienok vzniku lavín, denné sústreďovanie správ potrebných na posúdenie lavínovej situácie v horstvách Slovenska a s tým súvisiace vydávanie regionálneho lavínového bulletinu. V jeho kompetencii je tiež centrálna evidencia lavín a vedenie tzv. lavínového katastra, zabezpečenie preventívnych opatrení vrátane odstrelu lavín, starostlivosť o automatické meracie stanice, ktoré zbierajú dáta potrebné na posúdenie lavínovej situácie a šírenie týchto informácií rôznymi kanálmi vrátane www.laviny.sk, metodická činnosť týkajúca sa lavínovej prevencie a záchranu nielen na domácom, ale aj na medzinárodnom poli či spolupráca s odbornými inštitúciami v tejto oblasti.

Záchranné práce po páde lavíny v Mengusovskej doline, kde 20. januára 1974 počas Ťžiarskeho výcviku zahynulo desať študentov, ich učiteľ a jeho syn.

Pochovala ich lavína

Najväčšou lavínovou tragédiou na území dnešného Slovenska za posledných sto rokov bola tá, ktorá sa odohrala v osade Rybô nad Starými Horami. Písal sa 6. február 1924, keď sa z juhovýchodných svahov Krížnej (1 574 m) uvoľnila obrovská masa snehu, ktorá zasypala 22 ľudí. Prežili len štyria. Spomedzi 18 obetí bolo 15 detí. Podľa dobových záznamov napadlo vtedy veľké množstvo snehu a fúkal vietor so silou víchrice. Celková dĺžka lavíniska bola dva a pol kilometra, na osadu sa zosunula masa vážiaca údajne až šesťstotisíc ton. Ujst' pred 2,4 miliónmi m³ snehu nemali miestni obyvatelia ani najmenšiu šancu. Akoby zázrakom prežil ani nie trojmesačný Benjamín Strmeň, ktorého zachránila drevená kolíska. Na tú totiž spadla časť šindľovej strechy a vytvorila sa vzduchová bublina. Jeho piati súrodenci už také šťastie nemali...

Na záchranných prácach sa zúčastnilo 250 ľudí. Výška snehového nánosu dosahovala 35 metrov. Zvyšky lavíny sa udržali až do konca leta nasledujúceho roka. Obete pochovali na cintoríne v Starých Horách, pamätná tabuľa s ich menami je spolu s krížom osadená nad miestom tragédie. Ako príčina nešťastia sa okrem kombinácie množstva snehu a silného vetra skloňovalo aj neprírodné odlesňovanie. Ľudia žijúci v tejto lokalite v snahe rozšíriť pasienky pre dobytok totiž vyrúbali lesy a strmé svahy pod Krížnou ostali holé, zarastené iba trávou. Vzniknuté holiny nedokázali efektívne plniť funkciu zábran.

Po tragédii sa lesníci pustili do vysádzania kosodreviny. V rámci protilavínových opatrení osadili drevené umelé zábrany, zalesnili Rybovské sedlo, takže dnes je podľa nich riziko, že by Rybô zasiahlo podobné nešťastie len minimálne.

Mimochodom, v tej istej lokalite úradovala lavína aj 17. marca 1751. Vypovedá o tom kronika obce Staré Hory. Masa snehu pochovala desať ľudí, zničila osem domov a zahynulo v nej aj 53 kusov dobytku.

Najviac lavín padá vtedy, keď je vyhlásená lavínová trojka. Niektorých to však od túry neodradí a v duchu si pomyslia, že veď to nie je ešte ani štvorka a tobôž nie päťka. Podceňovať sa však podľa expertov na lavíny vraj nevypláca ani dvojku.

Sú zimy, keď štvorka nie je vyhlásená vôbec, čiže z tohto pohľadu je trojka maximum. Mierne lavínové nebezpečenstvo, teda dvojka je najpodceňovanejšia, na čo sme aj trochu hákliví a snažíme sa, aby ju

všetci brali vážne. Vysvetľujeme, že nemáme tri stupne, ale päť. Jednotku a dvojku si ľudia bežne spájajú, tvária sa, že sa nič nedeje, dá sa ísť hocikde, trojku už berú vážne, štvorka je veľmi vážna a päťka neexistuje. Pritom častokrát sa stane lavínová nehoda pri druhom stupni a už sú reči, že mala byť vyhlásená aspoň trojka. Kto však povedal, že pri jednotke alebo pri dvojke nemôže človek zahynúť? Dvojka je takisto vážny stupeň s určitými obmedze-

niami, preto by som chcel apelovať na ľudí, aby druhý stupeň lavínového nebezpečenstva brali vážnejšie a nepodceňovali ho.

Mimochodom, bola už niekedy na Slovensku vyhlásená lavínová päťka?

V roku 2000 bol vyhlásený piaty stupeň lavínového nebezpečenstva vo Vysokých a Západných Tatrách dva dni po sebe, odvtedy sa tak nestalo, ale myslím si, že aj 25. marca 2009 mal byť vyhlásený najvyšší, piaty stupeň lavínového nebezpečenstva. Vtedy zasiahla Žiarsku dolinu storočná lavína, ktorá bola ak nie najväčšia, tak minimálne jedna z najväčších na Slovensku. Podľa našich meraní mala objem necelý milión kubíkov, ale bolo to tri týždne po tom, čo spadla, čiže ak by sme to chceli prerátať, tak by sme sa možno dostali na číslo 1,3 milióna kubíkov snehu.

Ak nazrieme do histórie, evidujete niektorý z rokov ako vyslovene lavínový?

Určite to bol práve spomínaný rok 2009, hlavne marec. Vtedy nespadať lavína iba v Žiarskej doline, ale to isté sa udialo tiež v Račkovej, Jamníckej, Tichej či Kôprovej doline. Takýchto obrovských lavín spadlo veľmi veľa aj v iných pohoriach, v priebehu týždňa ich boli stovky. Počas dvoch, troch týždňov napadlo vtedy viac ako dvesto centimetrov snehu a keď sa k extrémnemu úhrnu zrážok pridal vietor, tak to už prekročilo hranice udržateľnosti.

Stretli ste sa niekedy s tým, že lavína spadla aj tam, kde to naozaj nikto nečakal?

Asi šesť, sedem rokov dozadu vo Vihorlatských vrchoch a aj inde na východe Slovenska napadlo okolo päťdesiat, šesť-

Pod snehom prežil 22 hodín

93 %. Takúto šancu vyviaznuť spod lavíny živý má človek, ak ho nájdú do pätnástich minút. Potom nádej na prežitie prudko klesá. Po deväťdesiatich minútach sa toto číslo zníži na 15 % a po 22 hodinách sa dá hovoriť už len o zázraku. Presne toľko trvalo, kým pod snehom horskí záchranári objavili Čestmíra Harníčka. Živého!

Rodák z Rokytnice u Přerova sa do Vysokých Tatier vybral spoločne s ďalšími horolezcami. Keďže počasie lezeniu neprialo, lano vymenil za lyže. Kalendár ukazoval 28. február 1952. Dvadsaťštyriročný mladík sa rozhodol, že si pred návratom do Brna, kde študoval, ešte užije oblúčiky vo Velickej doline. Už sa stmievalo, keď začul veľké dunenie a uvidel, ako sa na neho valí lavína. Z bezvedomia sa prebral až v spišskonovoveskej nemocnici. Nemal ani len nádchu, iba zopár malých omrzlín na boku. Jeho kamarátka Vlasta toľko šťastia nemala...

Lavínový rekordér, ktorého domovom sa stal Trenčín, po nešťastí na hory nezašiel. O tri týždne už bol znova v Tatrách na sústredení horolezcov. Neskôr predsedal na motorové člno, stal sa šiestinásobným majstrom Československa, uznávaným konštruktérom a fotografom.

desiat centimetrov snehu. Humenné vtedy vyzeralo ako Davos a v tých bukových lesoch skupina skialpinistov utrhla lavínu. Bolo tam aj nejaké zranenie, takže to bola seriózna lavínová nehoda. A takéto nehody sa môžu stať v rôznych pohoriach, kde sa zrazu objaví väčšie množstvo snehu. Príkladom je Manínska tiesňava, kde lavína zasypala prístupovú cestu k trom dedinám. Ak máme sklon a dostatočné množstvo zrážok, tak sa také niečo môže stať hoci aj v Krupine.

Máte prehľad, koľko lavín spadne na Slovensku v priemere za sezónu? Zrejme evidujete iba tie väčšie, prípadne tie, z ktorých ľudia nevyviazli bez zranení.

Nie je možné evidovať každú lavínu a možno by to pri tom počte bolo aj zbytočné, preto evidujeme len tie významnejšie, teda také, ktoré sú väčšie, alebo tie, pri ktorých sa niečo stane. Kedysi sa zaznamenávalo naozaj všetko, o čom sa vedelo, bolo to aj do tristo, štyristo lavín za rok, no je to, odhadom, iba desatina z toho počtu lavín, ktoré počas sezóny spadnú. Ak by sme mali rátať aj nejaké „stometrové slíže“, ktoré na jar padajú každú chvíľu, tak sú to tisícky.

Minulosť je späť skôr s väčšími lavínovými nešťastiami. V súvislosti s lavínami sa azda každému automaticky vynorí osada Rybô, kde v roku 1924 masa snehu pochovala osemnásť ľudí, či tragédia v Kulichovej doline zo začiatku marca 1956, pri ktorej zahynulo šestnásť lesných robotníkov. Dnes už o takýchto nešťastiach nepočuť, podobne ako ani o lyžiarskych výcvikoch s tragickým koncom. Skôr rezonujú nehody individuálneho charakteru, ak to môžem takto nazvať. Myslíte, že zabrala prevencia?

Rybô zasypalo pred takmer sto rokmi, ľudia to nečakali, dvesto rokov tam taká

lavína nepadla a zrazu zasiahla niekoľko domov. Dnes by sa už nemalo stať, že by vznikla takáto situácia. Takisto si neviem predstaviť, že by sa zopakovalo lavínové nešťastie na Kubínskej holi, v Lomnickom sedle či v Mengusovskej doline. Vtedy tomu ľudia ešte nerozumeli, nevyhlasovali sa stupne lavínového nebezpečenstva, v súčasnosti by sa lyžiarsky kurz nerobil pri takom obrovskej potenciálnom riziku. Tam, kde lavíny ohrozujú zjazdovky, máme vybudovaný systém na diaľkový odstrel lavín, takže vieme podobnej situácii predísť.

Tento rok sa vám podarilo dobudovať systém automatických meteostanic, kto-

ré vás denne zásobujú dátami z rôznych slovenských pohorí, na základe čoho dokážete priebežne aktualizovať lavínové spravodajstvo, momentálne pracujete na novej verzii stránky laviny.sk a pri dokumentovaní lavín využívate už aj drony. Na prvý pohľad je evidentné, že v porovnaní s technológiami, ktoré mali k dispozícii vaši predchodcovia, ste úplne inde. Prezradte, aké výzvy stoja pred Strediskom lavínovej prevencie dnes? Čo by ste radi „odkukali“ od kolegov, ktorí sa lavinám venujú v iných, svetových horstvách?

Prvoradá je prevencia a z tohto pohľadu je pre nás najdôležitejšie, aby sa ľudia do lavín nedostávali, čiže chceme docieľať, aby boli v horách zodpovednejší, nebrali lavínové spravodajstvo na ľahkú váhu, ale mali k nemu rešpekt a na základe neho sa rozhodovali. Máme v pláne robiť aj inštruktážne videá, dať ľuďom nejaké návody na to, ako čítať lavínovú správu, ako sa správne rozhodovať v teréne... Na internete sa dá nájsť toho dosť, ale vidíme, že často sú tam aj nepresnosti, keďže každý je dnes odborník. V oblasti záchrany v lavínach, pretože aj tú máme na starosti ako metodici v rámci Horskej záchranej služby, sa snažíme o to, aby vyhľadávanie a nasadenie bolo čo najrýchlejšie. Ľudia totiž nie vždy majú so sebou povinný lavínový výstroj, ale možno do roka budeme mať technológiu na vyhľadávanie mobilných telefónov. Asi každý nosí mobil so sebou, takže šanca na záchranu sa ešte zvýši. ◀

Čo radia experti?

Na lavínové nebezpečenstvo upozorňujú horskí záchranári každú zimu. Riziko stretu s valiacou sa masou snehu možno minimalizovať, pamätať však treba na osvedčené rady. Čo odporúčajú lavínoví špecialisti?

- Obozretní by ste mali byť už pri plánovaní samotnej túry. Ešte predtým, ako vyrazíte do terénu, si pozrite lavínovú predpoveď.
- Nezabudnite si pribaliť nabitý mobilný telefón. V horách sa vám určite zide, ak budete potrebovať zavolať si pomoc.
- Vyhýbajte sa lavínovým terénom a dráham. A to hlavne v dňoch po snežení alebo silnom vetre.
- Do hôr nikdy nechodte bez parťáka. Je to základné pravidlo, bez ktorého sú všetky ostatné opatrenia zbytočné.
- Počas túry sa držte spolu. Nenechávajte kamarátov ďaleko za sebou. Obozretní buďte v miestach, ktoré upozorňujú na lavínový terén. Pre istotu vstupujte len po jednom a navzájom sa sledujte, aby ste v prípade nebezpečenstva mohli zareagovať dostatočne rýchlo.
- Nezabudnite si do batoha pribaliť aspoň základnú lavínovú výbavu. Určite nie je na škodu, ak si lavínový vyhľadávací prístroj, lavínovú lopatku a lavínovú sondu so sebou vezmete aj vtedy, keď je cieľom vašej túry iba horská chata.
- Hlavne vo voľnom teréne sa oplatí mať i lavínový batoh, ktorý vám pomôže udržať sa na povrchu lavíny. Pri jeho aktivácii sa šanca na prežitie výrazne zvyšuje.
- Dôležitá je aj sebareflexia. Je dobre, ak sa v prípade nepriaznivých podmienok dokážete úplne zrieknuť túry, alebo prehodnotiť svoj ambiciózný plán a zvoliť si radšej kratšiu a ľahšiu, no bezpečnejšiu túru.

Vodopády XIII. Tatier

Majstrovské dielo dávnych ľadovcov reprezentované veľkolepými horskými scenériami v podobe ostrých štítov, vodopádov a plies sú charakteristickými znakmi atraktívnej Doliny Zeleného plesa. Práve tam sa vydáme v ďalšej časti nášho seriálu Vodopády Tatier.

 Milan Lučanský autor a Juraj Ksiažek

Dolina Zeleného plesa nachádzajúca sa vo východnej časti Vysokých Tatier s určitou patrí medzi scenéricky najkrajšie tatranské doliny. Má dĺžku približne tri kilometre a je západnou vetvou omnoho väčšej Doliny Kežmarskej Bielej vody, ktorá tvorí hranicu medzi Vysokými a Belianskymi Tatrami. Najnižšie položeným vodopádom tohto čarovného zákutia je Vodopád na Bielej vode* ležiaci v tieni tatranských smrečín vo výške asi 1 330 m n. m. – v mieste, kde Biela voda preteká krátkym kaňonovitým úsekom. Má výšku šesť až sedem metrov. Trochu povyššie proti prúdu sa tok Bielej vody rozčleňuje na Napájadlový, Biely a Zelený potok odvodňujúci Dolinu Zeleného plesa, ktorej záver tvorí mohutný skalný amfiteáter lemovaný hrdlo sa týčiacimi štípmi a vysoko položenými visutými dolinami a kotlinami spadajúcimi strmo skalnými prahmi k čarovnému Zelenému plesu. Na týchto prahoch sa nachádzajú tri vodopády – Medený, Dlhý a Slnečný vodopád*. Na prahu Medenej kotliny leží vo výške asi 1 700 m n. m. veľmi pekný Medený vodopád, ktorého vody sa rútia skalnou stenou do hĺbky okolo dvadsaťpäť metrov. Vodopád je súčasťou viac ako päťdesiat metrov vysokej kaskády a v podstate tvorí jej zakončenie. Keďže v tomto seriáli si okrem vodopádov približujeme aj iné prírodné zaujímavosti tej-ktorej oblasti, ešte na chvíľku ostaneme v Medenej kotline, ktorá nepochybne patrí z tohto pohľadu medzi TOP lokality. Je výnimočná najmä tým, že sa v nej nachádza najväčší firnový „ľadovec“ v Tatrách. Svojej unikátnej existencii hlboko pod klimatickou snežnou čiarou vďaka najmä mimoriadne priaznivej polohe. Ide o severne exponovanú vysoko položenú kotlinu (1 970 až 2 300 m n. m.) v tesnom zovretí Lomnického, Pyšného a Kežmarského štítu, ktoré v Tatrách patria k tým najvyšším. Ešte v prvej polovici minulého storočia mal rozlohu 5,6 hektára a hrúbku do tridsať metrov, no posledné

merania uskutočnené v rokoch 1997 až 2017 ukázali, že vplyvom klimatických zmien sa jeho rozloha zmenšila na súčasných 1,2 až 2,8 hektára. Pri výskume tejto lokality poľskí geomorfológovia Bogdan Gądek a Andrzej Kotyrba objavili ešte pod nánosmi sutiny ľadovec, tzv. glacieret s objemom okolo stopäťdesiat tisíc metrov kubických a hrúbkou osemnásť až dvadsať metrov. Spomínaný typ ľadovca sa nachádza vo výške 2 025 až 2 120 m n. m.

Ďalším vodopádom nachádzajúcim sa v tomto čarovnom zákutí Tatier je Dlhý vodopád. Leží vo výške 1 710 m n. m. na prahu Veľkej Zmrzlej doliny, len niekoľko desiatok metrov vpravo od Medenej kotliny. Šum jeho vód pohlcujú skalné steny divokej rokliny, do ktorej padajú z výšky asi pätnásť metrov. Pri pohľade od Zeleného plesa upúta našu pozornosť vysoký a strmý skalný prah ležiaci pod Malou Zmrzlou dolinou, vľavo od Jastrabej veže, kde sa trblietajú vody dvojstupňového Slnečného vodopádu* vysokého štyridsaťpäť až päťdesiat metrov. Vodopád nemá vysoké prietoky vody, okrem obdobia jarného topenia snehu alebo po výdatných dažďoch, preto uniká pozornosti turistov. Situovaný je vo výške

asi 1 750 m n. m. v hornej časti kaskády, ktorej celková výška dosahuje viac ako deväťdesiat metrov. Všetku nádheru tunajšej prírody umocňuje Zelené pleso, čarovné vysokohorské jazero, ktoré má vo svojom názve aj samotná dolina. Rozprestiera sa vo výške 1 546 m n. m. a na jeho hladine sa spoločne s elegantnou Jastrabou vežou (2 137 m n. m.) zrkadlí aj mohutná, deväťsto metrov vysoká severná stena Malého Kežmarského štítu (2 514 m n. m.). Na jeho brehu stojí turistami a horolezcami vyhľadávaná Chata pri Zelenom plesu. Aj keď sa nenachádzame vo veľkej výške, môžeme tu naplno precítiť magickú prítlačivosť vysokohorskej atmosféry tohto prostredia.

Týmto vyznaním sa lúčime s Dolinou Zeleného plesa a naše kroky za ďalšími tatranskými vodopádmi a prírodnými zaujímavosťami nasmerujeme na sever do Javorovej doliny, ktorej kraluje majestátny Ľadový štít. ◀

Pozn. autora: Keďže väčšina z vodopádov, ktoré vám na stránkach časopisu TATRY postupne predstavujeme, nebola doteraz podrobnejšie prebádaná a mnohé z nich nemajú ani len mená, pre ľahšiu orientáciu v ich evidencii a takisto aj v teréne si občas pomôžeme vlastnými pracovnými názvami. Tie sú v texte označené hviezdíčkom (*).

Slnečný vodopád*

Vodopád na Bielej vode*

Medený vodopád

Po stopách stratených tatranských plies (1)

Na oboch stranách Vysokých Tatier sa nachádza v súčasnosti vyše dvesto plies rôznej veľkosti a hĺbky. Kedysi ich tu bolo podstatne viac. Vytiekli, zarástli, alebo boli celkom zasypané horninami. Stopy po niekdajších plesách uchoval dnes väčšinou iba reliéf, rašelina a jazerné sedimenty. Kolko plies mali Tatry bezprostredne po ústupe posledných ľadovcov, nie je možné presne stanoviť, no takmer určite ich vtedy bolo najviac. Aj tie najskromnejšie vedecké odhady predpokladajú, že kedysi existoval minimálne dvojnásobok terajšieho počtu plies.

 Juraj Kapusta archív autora

Mnohé zanikli nepochybne veľmi dávno, iné len pred niekoľkými storočiami, niektoré v pomerne nedávnej minulosti. Vďaka prvým tatranským bádateľom existujú v historických prameňoch zmienky o niekoľkých zaniknutých plesách za posledných 200 až 300 rokov. Dokonca sa zachovali aj ich vtedajšie názvy. O zánikoch staršieho dáta vypovedajú už iba nepriame dôkazy v reliéfe alebo pod ním, akými sú napríklad náplavové roviny s typickými sedimentmi, pretrhnuté morénové hrádze alebo rašeliniská.

Zvýšená sedimentácia a jej jasné indície

Od záveru poslednej ľadovej doby boli mnohé plesá postupne vyplnené najmä náplavmi potokov (štrk, piesok) a sutinovým materiálom z okolitých svahov alebo kuželov. Na ich miestach sa vytvorili typické náplavové roviny ako napríklad v lokalite zasypaného plesa v Zlomiskovej doline alebo niekdajšieho Lievikového plesa v Skalnatej doline.

Miesta bývalých plies sa dajú identifikovať práve na základe charakteristických sedimentov a foriem reliéfu – buď priamo v teréne alebo pomocou diaľkového prieskumu Zeme (digitálne modely terénu, ortofotomapy). Indície v podobe náplavových rovín, rašelinísk či suchých jazerných paniev poskytujú jasné dôkazy o ich niekdajšej existencii.

Lokality plies zasypaných horninami mávajú často charakter náplavových rovín. Predstavujú miesta na dolinných dnách s veľmi malým sklonom (do dvoch až štyroch stupňov) alebo s takmer rovinným charakterom terénu. Sú tvorené štrkom, pieskom a jemnými frakciami materiálu, ktoré sem zväčša priniesli sutinové prúdy, alebo naplavili potoky. Takéto sedimenty vyplnili pôvodné jazerné panvy postupne až po okraj. Náplavové roviny často bezprostredne susedia s pätami sutinových kuželov, v mnohých prípadoch ich ohraničujú morénové valy. Dnes sú dané lokality zarastené vysokohorskou vegetáciou, ktorá našla na vlhkých jem-

ných sedimentoch vhodný substrát.

Formáciu náplavových rovín je možné pozorovať v posledných desaťročiach aj v blízkosti niektorých súčasných plies, príkladom je Zelené Kežmarské pleso v Doline Zeleného plesa. Sú jasnými dôkazmi ich niekdajších väčších rozmerov i toho, že proces zanášania a sedimentácie prebieha v Tatrách neustále aj v súčasných podmienkach.

Zarástli i vytiekli

Najmä nižšie ležiace plytké morénové plesá boli vyplnené často organickým materiálom – zazemnené. V dôsledku nárastu rašelinovej vrstvy ich vodné hladiny úplne zarástli rašelinníkmi. Takto sa postupne vyplnili niektoré jazerné panvy rašelinou až v takom rozsahu, že plesá s existujúcou otvorenou vodnou hladinou v nich úplne zanikli (napr. Slepé pleso). Na mnohých miestach sa však pod vrstvou rašeliny nachádza ešte stále voda. Väčšina tatranských rašelinísk vznikla práve zazemnením plies. Zarastené plesá prezrádza prítomnosť raše-

líníkov a iných typických vlhkomilných rastlinných spoločenstiev. Aj tu je terén nápadne rovinatý, silno močaristý a niekdajší rozsah plesa často po obvode ohraničujú morénové valy.

Inou príčinou definitívneho zániku niektorých tatranských plies bola nestabilita ich morénových hrádzí. Takéto jazera postupne vytekli buď kvôli kolapsu hrádze alebo cez rozširujúce sa odtokové ryhy ako napríklad Studenopotocké pleso pod Studenými dolinami. Pozostatkom po nich sú suché jazerné panvy, obkolesené vysokými morénovými valmi s typickou eróznou ryhou v hrádzi.

Čo teda hovoria historické pramene, vedecké fakty a indicie o tajomstvách stratených tatranských plies? Začnime v okolí najznámejšieho tatranského jazera – Štrbského plesa.

Slepé pleso

K najpozoruhodnejším a najšpecifickejším lokalitám celých Tatier patrí jednoznačne Slepé pleso. Ide o úplne zarastené a zazemnené horské jazero bez prítomnosti otvorenej vodnej hladiny na jeho povrchu. Je zároveň najznámejším tatranským rašeliniskom a vyznačuje sa výskytom mimoriadne vzácnych druhov rastlín. Ako vypovedá samotný názov miesta, povrch jeho vodnej hladiny už úplne zastrelí rašelinníky a je „slepý“. Dnes je v istom slova zmysle skôr typickým bahňitým močiarom.

Leží asi sto metrov severozápadne od Štrbského plesa za výraznejším morénovým valom. Jeho morénová jazerná panva vznikla oneskoreným vytápaním tzv. mŕtvej kryhy ľadu, pochovanej pod nánosmi sutín. Po jej úplnom roztopení a následnom zosadnutí sutín sa tu vytvorila terénna preliačina. Tá sa vyplnila vodou a vzniklo pleso. Jeho vodná plocha sa zmenila na močiar však už dávno.

Takéto jazera mali celkovo oveľa priaznivejšie podmienky na organický život. Boli plytšie, ležali pomerne nízko, v okolí bol dostatok odumierajúceho vegetačného materiálu, a preto sa vcelku rýchlo začali vyplňať rašelinou už krátko od svojho vzniku. Slepé pleso patrí k tým najväčším z nich. Podobných menších plies však museli byť v Tatrách stovky, ako to prezrádzajú početné zamokrené znížneniny vyplnené niekoľko metrovou vrstvou rašeliny. Hoci stopy po nich sú badateľné ešte na viacerých miestach, mnohé už celkom zarástli kosodrevinou či lesom.

Proces zarastania plies je v týchto prípadoch pomerne rýchly. Rašelinníky ich obsadzujú od okrajov k stredu najskôr na vodnej hladine. Až potom sa začínú ich jazerné panvy pozvoľna vyplňať rašelinovou vrstvou aj smerom do hĺbky. Proces postu-

Panva jedného zo stratených tatranských jazier úplne vyplnená sedimentmi – zaniknuté pleso v Zlomiskovej doline.

Jemné sedimenty vyplavované zo sutinových prúdov a kužeľov formujú vo Vysokých Tatrách typické náplavové roviny (breh Zeleného Kežmarského plesa).

Hladina Slepého plesa je už úplne zarastená rašelinníkmi a inou vegetáciou.

Rašelinníky postupne systematicky zastierajú i vodnú hladinu Trojrohého plesa v Doline Bielych plies. Aj toto tatranské jazero raz celkom iste postihne podobný osud ako Slepé pleso, ležiace neďaleko Štrbského plesa.

Väčšia časť Trojrohého plesa sa už dávno zmenila na rašelinisko.

Straténé plesá Vysokých Tatier (okolie Štrbského plesa) a ich predpokladané rekonštruované výmery – vizualizácia

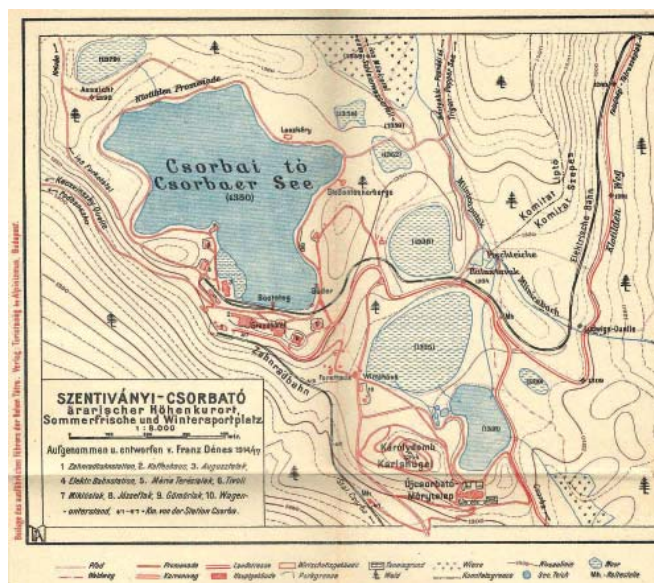
puje od najplytších brehových častí smerom k stredu plynule. Vrstva rašelinníkov pod vodnou hladinou smerom k okrajom hrubne, až prerastajú a vyplňajú panvu celkom po samé dno. Tu sa nad ich povrchom uchytáva i vyššia vegetácia, kosodrevina či menšie stromy. O niekoľko tisíc rokov však zostáva pod povrchom voda už len v najhlbších stredových častiach bývalého plesa.

Podľa ohraničenia morénových valov bola plocha jazera približne 13 300 metrov štvorcových (1,33 hektára). Malo oválny tvar s rozmermi zhruba 175 x 100 metrov. Slepé pleso mohlo byť niekedy značne hlboké. Doterajšia zistená hĺbka rašeliny mimo predpokladaných najhlbších častí je sedem metrov, no zjavne nie je konečná. V najhlbších stredových častiach jazerne jany bude dosahovať jej hrúbka zrejme oveľa väčšie hodnoty.

Naklátske pleso

Zvláštnu a v podmienkach Tatier veľmi ojedinelú históriu malo Naklátske pleso, označované aj ako Naklátske mozgrovisko. Zvyšky tohto jazera sú dnes v podstate ukryté pod vodnou hladinou terajšieho Nového Štrbského plesa, na ktorého mieste sa kedysi nachádzalo. V plynutí časov ho postihol takmer podobný osud ako neďaleké zarastené Slepé pleso. Na konci 19. storočia bola väčšina jeho vodnej hladiny už úplne zarastená rašelinníkmi a po pôvodnom rozsahu tu zostalo len menšie jazierko s rozmermi zhruba 40 x 30 metrov.

Antoni Rehman vo svojom opise okolia Štrbského plesa z roku 1892 (*Zaniklé jeziora Tatr i bifurkacyja rzeki Młynicy, 1892*) lokalitu Naklátskeho plesa neopomenul. Podáva obraz miesta tesne pred vznikom Nového Štrbského plesa. Konštatuje, že je tu pekná zelená plošina, neporastená kosodrevinou ani kríkmi, ktorú pretína

Veľké mozgrovisko bolo najväčšie zo všetkých Štrbských mozgrovisk. Historická mapa vykresľuje na jeho mieste ešte močiar.

výdatný horský potok. V jej samom prostriedku sa nachádza malé, ale hlboké pleso, po okrajoch zarastené trstinou. V dôsledku silného zabahnenia brehov ho neporastajú kosodrevina ani smrek. Ďalší tatranský bádatelia však správne postrehli, že voľakedy na tomto mieste pod vrchom Klát (odtiaľ pochádza jeho pomenovanie) bolo pleso podstatne väčších rozmerov.

Naklátske pleso sa uchovalo zaznačené ešte na starších mapách. Jeho vodná hladina ležala kedysi približne dva metre pod súčasnou výškou hladiny Nového Štrbského plesa. Banskobystrický architekt Karol Móry sa však rozhodol prirodzené prírodné deje a nezvratný osud takmer úplne zarasteného Naklátskeho plesa zvrátiť. V roku 1904 tu umelým terénnym zásahom navýšil okrajové brehy a rašelinisko s plieskom uprostred opäť zaplavil vodou z blízkeho potoka Mlynica. S cieľom zabezpečiť dostatok vody do obnoveného jazera, vykonal zrejme aj úpravy na presmerovanie toku na jednom z jeho korýt. Umelými zásahmi sa pokúšal skrášliť okolie novovznikajúcej kúpeľnej osady a hotela na jeho brehu.

Pôvodný rozsah Naklátskeho plesa s rozmermi zhruba 260 x 190 metrov mohol byť okolo 24 000 metrov štvorcových (2,4 hektára) a bol približne rovnaký ako plocha súčasného Nového Štrbského plesa. I ono vzniklo vytopením sa mŕtvej kryhy ľadu pod sutinami ako tzv. jamník. Ešte aj pred vyše sto rokmi museli byť jeho najhlbšie časti napriek nepatrnej rozlohe značne hlboké (osem až desať metrov). Teraz tvoria najhlbšiu časť jazernej panvy Nového Štrbského plesa.

Celkové zazemnenie a zarastenie plies trvá spravidla tisícky rokov. Analýza rašelinových vrstiev ukázala, že proces tvorby rašelininy tu začal 7 000 až 4 000 rokov dozadu. Spojité koberce rašelinníkov z predtým úplne zarasteného povrchu Naklátskeho plesa sa po jeho opätovnom umelom zaplavení ocitli znova vo vnútri vodnej masy a zostali akoby visieť pod vodnou hladinou. V dôsledku prúdenia vody sa časom začali odtrhať a niektoré vyplávali opäť na povrch Nového Štrbského plesa. Stali sa z nich plávajúce rašelinové ostrovčeky, ktorých poloha sa neustále mení. Kedysi ich zaťažovali kameňmi a ponárali späť na dno, trhali dokonca i výbušnami, neskôr vyťahovali na breh. Niektoré sa však uchytili natrvalo v najplytších častiach južnej zátoky a pomaly prispievajú k opätovnému zarastaniu tohto raritného a jediného znovuzrodeného tatranského jazera.

Veľké mozgrovisko

V bezprostrednej blízkosti Štrbského plesa sa kedysi v morénach nachádzalo viacero dnes už neexistujúcich menších

Typická náplavová rovina v Hornej Kvetnici vo Velickej doline.

Vodná hladina Nového Štrbského plesa leží približne o dva metre vyššie ako hladina pôvodného Naklátskeho plesa.

Nové Štrbské pleso

Slepé pleso leží neďaleko Štrbského plesa a možno ho vidieť aj z turistického chodníka.

Plávajúce rašelinové ostrovčeky na hladine Nového Štrbského plesa pochádzajú zo zarostenej hladiny Naklátskeho plesa.

Veľké mozgrovisko bolo zasypané pri výstavbe infraštruktúry Štrbského plesa. Fotografia zachytáva miesto, kde kedysi ležalo.

Jedno zo zarastených Štrbských mozgrovisk

plies, ktoré zostali ako pamiatky na tatranské ľadové epochy. Štrbské mozgroviská, čiže v preklade akési močiare, nemali však to šťastie ako bývalé Naklátske pleso. Časom ich všetky pohltila vegetácia alebo boli zasypané. Najväčším z nich bolo Veľké mozgrovisko. Aj jeho osud bol ovplyvnený umelým ľudským zásahom, no úplne rozdielnym. A zatiaľ čo na susedný močiar si počkala pred vyše sto rokmi „hviezdna budúcnosť“ v podobe jeho umelého znovuzrodenia a premeny na Nové Štrbské pleso, najväčšie zo Štrbských mozgrovisk zavalili o polstoročie neskôr navždy tisíce ton navezeného kamenia a hornín. Padlo za obeť výstavbe novej modernejšej infraštruktúry najznámejšej tatranskej osady.

Iba ťažko je možné uveriť tomu, že po jednom z tatranských plies dnes jazdia autá a električky. Ak budete niekedy stáť na centrálnom parkovisku pri autobusovej stanici na Štrbskom Plese, alebo čakať na nástupišti železničnej stanice na električku, vedzte, že stojíte na mieste niekdajšieho plesa. Veľké mozgrovisko možno nájsť zaznačené na starých mapách z konca 19. storočia. Posledné zvyšky otvorenej vodnej hladiny plesa tu mohli existovať ešte snáď pár storočí dozadu (možno dvesto až tristo rokov).

Svedčí o tom jeho posledný známy opis. Antoni Rehman v roku 1892 poznamenáva, že celá táto lokalita bola v čase jeho návštevy taká zabahnená a podmáčaná, že nebolo akokoľvek možné dostať sa hlbšie do jej vnútra.

Pôvodné jazero na tomto mieste mohlo mať po konci poslednej ľadovej doby podľa rekonštrukcie rozmery asi 290 x 180 metrov a rozlohu približne 42 800 metrov štvorcových (takmer 4,3 hektára). Sondy v rašelinisku vykonané pred jeho zasypáním prezradili, že nebolo príliš hlboké. Dosiahli dno v hĺbke 3,5 metra. Viac informácií sa už zrejme nikdy nedozvieme. Po jeho úplnom zasypaní tu dnes stojí parkovisko, električkové nástupište a autobusová stanica.

V ďalšom čísle sa vydáme za strategickými plesami do Doliny Zeleného plesa, pod svahy Lomnického a Kežmarského štítu do Skalnatej doliny, na úpätie Vysokých Tatier i do Malej Studenej doliny. ◀

Použitá literatúra:

Buczko, K., Magyari, E. K., Bitušík, P., Wacnik, A.: Review of dated Late Quaternary palaeolimnological records in the Carpathian Region, east-central Europe. In: *Hydrobiologia*, 631, 2009, s. 3 – 28.

Dyakowska, J.: Analiza pylkowa kilku torfowisk tatrzańskich. In: *Acta Soc. Bot. Pol.* IX, 1932, s. 473 – 539.

Král, P.: Zelení rekordéri. In: *TATRY* 3/2021 a 4/2021, s.16 – 19.

Lukniš, M.: *Reliéf vysokých Tatier a ich predpolia*. Bratislava, SAV, 1973.

Rehman, A.: Zanikle jeziora Tatr i bifurkacja rzeki Młynicy. In: *Wszechświat*, 1892, s. 81 – 101.

Hoci sa na prvý pohľad môže zdať, že život v Expozícii tatranskej prírody pod Lomnickým štítom sa končí v okamihu, keď botanická záhrada zavrie v polovici septembra svoje brány, nie je tomu tak. Jej zamestnanci majú plné ruky práce so zazimovávaním celého areálu. Nezahálajú ani vtedy, keď skalky prikryje sneh.

 Martina Petránová **autorka a archív ETP**

„Bezprostredne po tom, ako sa v botanickej záhrade skončí sezóna, vypustíme celý zavlažovací systém i všetky jazierka a pustíme sa do čistenia priestranstiev. Vyhrabeme lístie, pozbierame a očistíme tabuľky s názvami jednotlivých rastlín, vyplejeme skalky a uskladníme lavice. Celý areál poslednýkrát ešte pokosíme a koncom októbra zvykneme vysievať semená, aby sme mali pripravené priesady na budúcu jar,“ konkretizuje rozsah prác, ktoré treba stihnúť predtým, ako Expozi-

návštevníci si majú z čoho vyberať. Počas uplynulej sezóny to bolo viac ako sedemdesiat druhov rastlín a drevín, najväčší záujem bol už tradične o plesnivec alpský, horec Clusiov, dryádku osem lupienkovú a astru alpsku. Celkovo sa predalo 2 376 sadeničiek rastlín, 222 sadenic stromov a 226 kusov semien. „Máme už aj stálych zákazníkov, ktorí si prídu každú sezónu niečo kúpiť do svojej domácej skalky. O sadeničky je veľký záujem, no naše priestorové a personálne zázemie nám ne-

ktoré zabezpečia, že semenka sa nevyplavajú zo zeme a zároveň slúžia ako provizórny skleníček. Sneh a mráz im neprekážajú. Práve naopak. „Semenka potrebujú, aby premrzli, presne tak ako v prírode, keď po odkvitnutí padnú na zem. Keď pareniská zahalí snehová prikrývka, je to pre ne to najlepšie. Majú vlhko a zároveň sú schované pred holomrazom, sneh je pre ne akousi izoláciou voči chladu, preto je ideálne, ak vydrží čo najdlhšie. Spozornieť však musíme na jar, keď sa snehová perina začne roztápať. Vlhká zem bez snehu totiž zamrzá. Dostatok vlhky v tomto období zeminu v črepníkoch spolu s korenkami zdvihne a ak sa počas dňa oteplí, voda sa vyparí, zem následne splasne, no korenky ostanú na povrchu. Ak by tento stav trval dlhšie, bolo by to pre rastlinky fatálne. Koriienky by jednoducho uschli, alebo by ich nenávratne poškodil mráz, preto ich musíme opatrne pozatláčať do pôdy,“ vysvetľuje Černická. To sa začiatkom jari opaku-

Zo skaliek do črepníkov

ciu tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici prikryje prvý sneh, jej vedúca Janka Černická.

Práve semenkam venujú v botanickej záhrade špeciálnu pozornosť. A to nielen na jeseň. „Priebežne, počas celej sezóny, ako nám kvety v expozícii postupne odkvitajú, semenka zbierame a v priestoroch budovy ich na vzduchu sušíme a čistíme. Na základe inventúry v zásobnej záhradke presne vieme, koľko toho potrebujeme vysiať, aby sme mali optimálny počet rastliniek nielen pre potreby samotnej expozície, ale aj na predaj. Všetko je o dôkladnom plánovaní, treba myslieť na to, že každý druh má svoje špecifiká. Napríklad horec Clusiov si vyžaduje tri, štyri roky starostlivosti, kým je dostatočne silný a v dobrej kondícii, aby sme ho mohli vysadiť na skalku, alebo ponúknuť na predaj našim návštevníkom. Podobne je to aj v prípade ľalie zlatohlavej či pochybka nízkeho, ktorý je takisto veľmi žiadaný,“ pokračuje Černická.

Prvoradé je zachovať genofond

Napriek tomu sa stáva, že nie všetkým záujemcom vyjdú v ústrety. To však ani nie je cieľom. „Semenka vysievame s tým zámerom, aby sme rastlinky mohli vysadiť v záhrade. Prvoradé je totiž zachovanie genofondu, na predaj ponúkame len prebytky, teda to, čo nezužitkujeme v expozícii,“ prízvukuje jej vedúca. Hoci každý rok sa úplne rovnaká ponuka garantovať nedá,

Zimu rastlinky prečkajú v pareniskách.

dovoľuje naplniť dopyt zákazníkov. Stáva sa, že už v priebehu prvých troch týždňov po otvorení vykúpia tie najpopulárnejšie druhy,“ dodáva Černická.

Ako v materskej škôlke

Zimu prečkajú semenka v zásobnej záhrade vysiate v kvetináčoch rozmiestnených v pareniskách. Chránia ich sklíčka,

je aj niekoľkokrát. Ak korenky pokrýva vrstva snehu, rastlinky zvládnu prežiť aj v prípade, že vykúkajú zo zeme.

Semenka vysiate na jeseň s príchodom teplejších dní v pareniskách neustále kontrolujú. Jarné slnko totiž môže spáliť klíčiace rastlinky pod sklom. So stúpajúcou teplotou sklíčka strácajú svoje opodstatnenie, rodiaci sa nový život totiž potre-

buje skôr ochranu pred slnečnými lúčmi. „Sklička pozbierame a rastlinky pritienieme. Dopoludnia bývajú odkryté, ale popoludní je už slnko silné, a tak rastlinky v črepníkoch opäť prikryjeme „tieňovkou“, aby ich nespálilo,“ opisuje postupy, ktoré si vyžaduje starostlivosť o obyvateľov zásobnej záhradky, vedúca Expozície tatranskej prírody.

Každý deň treba rastlinky zavlažovať a keď už majú pravé listy, začnú s ich pi-

kírovaním, teda rozsádzaním. „Na to nám dobre poslúžia téglíky od jogurtov. Nie je to nákladné a plusom je, že dostanú nové využitie. Samozrejme, tým to nekončí, o rastlinky sa treba starať každý deň, musíme sa s nimi doslova hrať ako s detičkami v materskej škôlke. Je to neustály kolobeh,“ konštatuje Černická.

Oplatí sa poponáhľať

Po rozsadení sa téglíky s rastlinkami

znova zapustia do pareniska naplneného pilinami, ktoré dlhšie držia vlhkosť a navyše pomedzi ne neprerastá burina. „No a opäť sa musíme o ne postarať. Poliať, oplieť, pritieniť, to sa opakuje niekoľkokrát počas jednej letnej sezóny. Ak sa im dobre darí, presádzajú sa do črepníčkov. Milé je, že nám ich nosia naši návštevníci, ba dokonca aj záhradnícke firmy, ktoré robia svojim klientom záhrady v okolí. Podobne ako téglíky u nás teda dostávajú druhú šancu,“ pochvaľuje si Černická.

Až keď sú rastlinky v dostatočne dobrej kondícii, vysádzajú ich do jednotlivých alpín v areáli expozície. Tá svoje brány otvára už tradične začiatkom mája, práve na jar je optimálny čas na jej návštevu. „Najviac rastlín kvitne od polovice mája do polovice júna. Potom už pomaly odkvitajú a začínajú sa tvoriť semená. Vysokohorské rastlinky majú skutočne krátky vegetačný cyklus. Vo vyšších polohách Tatier sú pod snehom ešte začiatkom júna a v septembri sa už ochladí a neraz aj nasneží, neostáva im teda veľa času na to, aby zakvitli a vytvorili novú generáciu semien,“ hovorí Černická.

Do celého sveta

Časť semienok pravidelne putuje spod Tatier do sveta. A to vďaka tzv. Index Seminum. Je to zoznam semien, ktoré v rámci programu medzinárodnej výmeny semien už od roku 1954 ponúka Botanická záhrada Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach ostatným botanickým záhradám a inštitúciám podobného zamerania v rôznych krajinách s cieľom obohatiť si vlastné zbierky rastlín. V zozname, z ktorého si môže vyberať približne 350 spolupracujúcich subjektov, bolo v roku 2022 celkovo 246 vzoriek semien, z nich 58 pochádzalo práve z Expozície tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici. Okrem nich sa na Index Seminum dostali aj semená divorastúcich rastlín z rôznych lokalít Slovenska či vzorky z Hrádockého arboréta Strednej odbornej školy lesníckej a drevárskej Jozefa Dekreta Matejovie v Liptovskom Hrádku. Samozrejme, svoje zastúpenie v ňom má každý rok aj košická botanická záhrada, ktorá súpis semien zostavuje.

„Semenka, ktoré posielame do Košíc, zbierame výlučne u nás v expozícii, nepochádzajú z terénu, hoci máme tú možnosť raz za čas obohatiť našu zbierku materiálom z prostredia, kde sa jednotlivé rastlinky prirodzene vyskytujú, aby sme zachovali čistotu druhu. Nevysievame ich však priamo do záhrady, najprv si ich dopestujeme a do expozície vysádzame až tú ďalšiu generáciu,“ uzatvára Černická. ◀

Vyššie tristo druhov

Expozícia tatranskej prírody sa teší priazni návštevníkov už tri desaťročia. Po prvýkrát si ju verejnosť mohla obzrieť 15. júla 1992. Odvtedy jej bránami prešlo viac ako štvrtá milióna ľudí. Otvorená býva od mája do polovice septembra. V ôsmich vápencových a žulových alpínach a mokradiach môžu návštevníci v súčasnosti obdivovať celkovo vyše 330 druhov bylín a drevín, počnúc rastlinstvom podhorských lúk cez lesný podrast až po vegetáciu alpínskeho a subniválneho stupňa. Poslaním expozície je ukázať nielen rôznorodosť tatranskej kveteny, ale predovšetkým zachovať genofond vzácnych a ohrozených druhov. Kolorit botanickej záhrady dotvárajú vodopády, potôčky a jazierka. V areáli s rozlohou 3,2 hektára sa nachádza aj geologická miniepozícia či pamätné miesto venované širitelom myšlienky ochrany prírody, významným botanikom, zoológom i zakladateľom Tatranského národného parku. Jeho súčasťou je aj zásobná záhradka, kde si pracovníci expozície dokážu vzácne rastlinky predpestovať. Šancu zoznámiť sa so vzácnymi druhmi tatranskej flóry už niekoľko rokov majú aj nevidiaci. Hneď pri vstupe nájdu informačný panel s popisom biotopov v Braillovom písme spolu s plastickou mapou celého areálu. Pre slabozrakých sú pripravené špeciálne lupy, ktoré im uľahčia čítanie menoviek pri jednotlivých rastlinkách. Prevádzkovateľom expozície je Správa Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici.

Jedno tohtoročné teplé dopoludnie, otvorené okno a prvý deň po víkende v kancelárii. Zrazu sa ozve známy živočíšny zvuk z minulosti. Je to isté. Invázna kutavka je stále tu. Evidentne sa jej páči moja pracovňa. A tak spomínam...

👤 Ján Ferenčík

🌐 internet

Aj v mikrosвете s umelým svetlom, za oknom zastretým žalúziou a predsa otvorenom navonok, sa dejú nevedené stretnutia. Ktorýsi júlový deň v roku 2006 sa v mojej pracovni v priestoroch výskumnej

Návštevníčka zavážajúca exotikou

stanice vtedajších Štátnych lesov TANAP-u v Tatranskej Lomnici odohrala zaujímavú udalosť. Samotu v kancelárii prerušila prítomnosť zvláštneho hmyzu, trochu väčšieho ako osa. Môj nový podnájomník ohlasoval svoj príchod cez otvorené okno dosť hlasito. Po prilete okamžite smeroval za skriňu a vzápätí som počul zvukové efekty pripomínajúce kŕmenie mladých vtákov na hniezde. Zatúžil som spoznať návštevníka po mene. Preto som ho musel najprv chytiť. A tu sa prejavila ďalšia zvláštnosť v podobe vysoko inteligentnej obrany mne ešte neznámeho jedinca. Lovil som moju obeť dosť dlho. Keď som zavrel okno, nepozvaný návštevník za začal ukrývať a uhýbať, celé to skutočne pripomínalo správanie sa vtákov. Ďalším prekvapením bol nález dvoch hlinených hniezd prilepených zo zadnej strany skrine, kam sa rodičovský hmyz vracal k potomstvu.

Po krátkom pátraní som zistil, že ide o druh kutavky s latinským názvom *Sceliphron curvatum* (Smith, 1870) z čeľade *Sphecidae* radu *Hymenoptera*, ktorý je blízky príbuzný včelám. Kutavky sa často nazývajú aj samotárskymi osami. Je to invázny druh uvádzaný ako kutavka ázijská, v poľštine gliniarz naścienny, ktorý sa rýchlo šíri po Európe. Pôvodne obýval podhorské oblasti najvyšších pohorí sveta ako Himaláje, Pamír a Karakoram. S veľkou pravdepodobnosťou kutavku do Európy zavliekli horolezecké či vedecké výpravy náhodne, alebo s úmyslom priniesť zaujímavosť, no o tom už dôkazy neexistujú. V roku 1979 tento invázny

druh hmyzu prvýkrát našli v Rakúsku, na území Slovenska jeho výskyt zaznamenali v roku 2005 v Novej Dubnici.

V súčasnosti kutavke venujú pozornosť vo viacerých európskych štátoch, pretože predstavuje nový prvok fauny so špecifickými nárokmi na prostredie a urbanizovaná krajina jej zrejme nahrádza skalnatú „domovinu“ podhoria svetových veľhôr. Takéto oživenie biodiverzity však nemožno považovať za pozitívne. Narúša prirodzené vzťahy v potravnom cykle a vytvára silnú konkurenciu pre pôvodné druhy. Prispôsobivosť invázných druhov je taká značná, že dokáže úplne vytlačiť tie domáce, konkurenčné.

„Našou“ pôvodnou kutavkou je *Sceliphron destillatorium*, od svojej ázijskej príbuznej sa líši tmavou farbou, preto ju nazývame aj čierna osa, rozdielny je i tvar

hlineného hniezda. Kutavka totiž zbiera hlinené guľôčky, aby ich použila na postavenie svojho „obydlia“ s otvorom, ktorým sa liahne imágo. Do každého hniezda naskladie samička jedno vajčisko, z ktorého sa vyliadne larva. Potomstvu rodičovský hmyz už dopredu nachystá potravu, v „menu“ sú paralyzované pavúky – ešte živé, ale neschopné pohybu, aby potrava pre larvu dlho vydržala. V hniezde zimuje kukla a na jar budúceho roku sa liahne imágo.

Radosť z invázie kutavky ázijskej by mohli mať tak akurát ľudia trpiaci arachnofóbiou, no v Tatrách asi nehrozí, že by exotická návštevníčka dokázala zlikvidovať všetky užitočné pavúky. Na základe mojej vlastnej skúsenosti však existujú indicie o jej dlhodobjšom, dokonca trvalom pobyte v tomto vzácnom území. ◀

Hlinené hniezdo kutavky

V slovenských a poľských Tatrách bude zimovať minimálne 1 222 kusov kamzičej zveri. K záverom dospeli zoológovia Správy TANAP-u s novou „pomocníčkou“, špeciálnou aplikáciou, ktorá ukončila éru pokrčených papierových hárkov a priniesla do „postprodukcie“ sčítania presnejšie i prehľadnejšie informácie.

👤 Jana Tomalová 📷 Marcel Tobis, Správa TANAP-u

Koncom októbra sa do dolín na slovenskej strane Tatier vybralo 117 sčítajúcich, zväčša z radov pracovníkov Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici, ktorá akciu zastrešuje. Do terénu však v skorých ranných hodinách nastúpilo aj 41 ochranárov a lesníkov z iných subjektov, ale i dobrovoľníkov. Zatiaľ čo jarné sčítanie zmarilo počasie a čísla narátaných kamzičích stavov z TANAP-u sme sa nedozvedeli, na jeseň predpovede nesklamali. „Bol relatívne slnečný, no napriek tomu chladný deň. Kamzíky sa vypásali prakticky celý čas, zdržiavali sa na paši, neboli ukryté pred slnkom. Mali sme len vysokú oblačnosť a slabý vetrik. Ideálnejšie podmienky si pre sčítanie kamzíkov

ani nevieme predstaviť,“ zhodnotila zooloгиčka Správy TANAP-u Erika Feriancová. Za slovenské Tatry organizátori dospeli k číslu 858, Tatrzanski Park Narodowy nahlásil 364 kusov.

Potvrdili sa stavy mláďat

Z celkového počtu 1 222 kamzíkov bolo 98 tohtoročných a 82 minuloročných mláďat. Potvrdili sa tak optimistické predpoklady z jari, keď hmly síce väčšinu tatranských kamzíkov pred rátačmi zatajili, no i z menšieho videného počtu vyšlo vysoké percento čerstvo narodených mláďat. Sčítajúci počas októbrovej inventúry tatranského endemitu spozorovali 176 capov a 338 samíc, ostatné jedince sa im roz-

poznať nepodarilo. Nie je žiadnym prekvapením, že zo všetkých lokalít najviac kamzíkov narátali práve v rámci ochranného obvodu Tatranská Javorina, do ktorého patria aj Belianske Tatry. Tie sú totiž domovom najväčších čried kamzičej zveri a potvrdili to aj získané dáta. V najvýchodnejšom obvode Správy TANAP-u zaznamenali presne 222 jedincov.

V Mlynickej doline sa v ten deň okrem kamzíkov dali rátať i medvede, štyri sa pásli pod Patriou a jedného zazrel pracovník Správy TANAP-u neďaleko Vodopádu Skok. Sčítajúci si všimli na svojich úsekoch i ďalšie zaujímavosti, nechýbali medzi nimi orly skalné v Západných Tatrách, ktoré rozohnali čriedu kamzíkov a potvrdili sa aj tendencie, že plachosť voči človeku strácajú krkavce.

Sčítanie kamzíkov: verzia 2.0

Všetky štatistiky vzišli z druhej, byrokratickej časti sčítania. „Balík“ zozbieraných informácií sa presunul zo zhruba 120 papierových sčítacích hárkov do virtuálnej podoby vďaka aplikácii, ktorú v Tatrzanskom Parku Narodowom využili už počas tohtoročného jarného sčítania. Na jeseň sa pridali i Slováci. Apli-

Tradičné sčítanie po novom

Dáta zo sčítania kamzičej zveri prenáša nová aplikácia i priamo do mapy.

kácia je prakticky prenesením sčítacieho hárka a mapovej časti do online podoby. „Do mapy sa navyše presne pridá lokalita, kde kamzíky sčítajúci zazreli, dokonca môžu vložiť i fotku. Ak v teréne nie je signál, údaje sa zaznamenávajú a v signále sa prenesú priamo do databázy,“ vysvetlila Feriancová. Zatiaľ čo donedávna trvala „postprodukcia“ niekoľko dní, po zavedení aplikácie hovorili tatranskí zoológovia o hodinách. Navyše, aplikácia by mohla v budúcnosti poslúžiť aj pri monitoringu ostatných druhov, nielen živočíchov, ale tiež rastlín a húb. Popri hlavnej misii dňa, sčítaní kamzičej zveri, zbierali ochranári, lesníci a dobrovoľníci aj informácie o stave mostov, studničiek, prístreškov i ďalšej turistickej infraštruktúry. Dáta poslúžia na plánovanie opráv z interných zdrojov, ale aj vytvorenie ponuky pre dobrovoľnícke skupiny. Tie podávajú pomocnú ruku pri opravách najmä na nešťatnom území, kde štátnym ochranárom sťažujú investície do cudzieho majetku paragrafy.

Kamzíky rátajú v Tatranskom národnom parku dvakrát ročne, na jar a na jeseň. Jarné sčítanie je zamerané najmä na zisťovanie prírastkov mláďat, jesenné zasa na monitoring počtu zveri pred zimou. Rekord si tak naďalej drží jeseň 2018, keď bolo do sčítacích hárkov zapísaných celkovo 1 431 kamzíkov. Naopak, ako najčiernejší pre kamzíky sa do štatistík zapísal rok 2000, keď narátané stavy spadli pod dvesto kusov, z toho 160 videli na slovenskej strane Tatier. V novom milénií sa však karta obrátila i vďaka viacerým projektom na záchranu tatranského endemitu. ◀

O správaní sa v divočine porozpráva kamzík

↑ Jana Tomalová 📷 archív Hikemates

Snáď každý horal telom i dušou si želá, aby vašeň ku kopcom zdedili aj jeho detváky. A hoci niet pochýb, že v našich génoch je turistická alela dominantná, treba malým nádejným milovníkom Tatier pomôcť i výchovou. Hikemates v spolupráci s platformou madebythe: prišli koncom októbra na trh s publikáciou *Kto preskáče Roháče*. Knižôčka nesie podtitul *Kamzíkov sprievodca divočinou* a hoci by sa turistický bontón v kocke zišiel i mnohým „dospelákom“, táto horská etiketa je určená deťom zhruba do sedem rokov. A ako sa vôbec zrodila myšlienka vytvoriť ju? „Nemohol som sa už pozeráť na to, ako robia niektorí turisti v Roháčoch čertoviny, predvádzajú sa, preceňujú svoje sily a podceňujú silu prírody. Okrem toho som chcel mať v horách konečne pokoj a pohodu bez záchranárskych vrtuľníkov a zbytočných zranení,“ prezradil pre časopis TATRY kamzík Karol z Roháčov, ktorý vlastnonožne napísal odporúčania najmenším horalom. Kniha prináša kľúčové zásady, ako sa v dolinách dostať do problémov – od potrebného oblečenia, výstroja a výzbroje cez správne rozloženie síl i poriadnu desiatu, čo dodá energiu, až po zlaté pravidlo, že v horách je nutné mať priateľa, na ktorého sa dá spoľahnúť. Kamzík Karol nezabúda ani

na predpoveď počasia a úctu k prírode, z ktorej nič neberieme a nenechávame v nej nič, čo sme si priniesli z civilizácie.

O textovú predlohu sa postarali Jakub Ptačin a Juraj Rayman, ilustrácie sú dielom Viliama Slaminku. Zatiaľ je na pulloch tridsaťšesťstranová kniha pre najmenších, no príbehy kamzika Karola vedia rásť spolu so svojím publikom. V Hikemates nevyklúčujú, že v budúcnosti prinesú komplexnejší príbeh z horského prostredia i pre staršie deti. ◀

V novom seriáli *Chránené rastliny Tatier* by sme vám radi postupne predstavili aspoň niektoré chránené druhy rastlín vyskytujúce sa v Tatranskom národnom parku. Aj keď všetky rastliny na jeho území je zakázané trhať, a teda majú zabezpečenú takouto formou aj ochranu, niektoré druhy sú chránené i legislatívnym predpisom. Ich úplný zoznam je uvedený vo vyhláske Ministerstva životného prostredia SR č. 170/2021, ktorou sa vykonáva zákon o ochrane prírody a krajiny. V tomto dokumente sa nachádza informácia, či je daný druh európskeho alebo národného významu, pre každý je stanovená jeho spoločenská hodnota a taktiež je uvedené, či je druh natoľko vzácný, že sa na jeho ochranu vyhlasujú chránené územia.

Jeho vzácnosť a ohrozenie zo strany zberateľov si uvedomovali už na konci 19. storočia. Ochrane plesnivca sa venoval okrem iných aktivít už Uhorský karpatský spolok so sídlom v Kežmarku, ktorý v roku 1885 predložil osobitný zákon na jeho ochranu. Ten sa však nestrelol s pochopením uhorskej vlády a parlamentu, a tak

livejší kvet, ktorý je umiestnený na päť až dvadsať centimetrov vysokých stonkách. Kvitne počas celého leta, od júla do septembra. V skutočnosti však nejde o jeden kvet, ale o zaujímavú usporiadanú kvetenstvo. To, čo sa možno zdá ako jeden kvietok, sú listene okolo malých nenápadných súkvetí, ktorých je na jednej rastline via-

cero. Bielo plstnaté listene sú nerovnako veľké a hviezdovito obkolesujú drobné žlté úbory, ktoré v celkovom vzhľade pripomínajú piestiky a tyčinky.

Symbol aj inšpirácia

Pre zaujímavú stavbu kvetu je plesnivec inšpiráciou pre umelcov a remeselníkov. Stal sa symbolom hôr, svoje pomenovanie prepožičal vysokohorskej chate a teší sa obľube pestovateľov skalničiek. Ak túto rastlinku túžite mať doma, rozhodne ju neodnášajte z voľnej prírody. Spoločenská hodnota jedného jedinca je stanovená na 500 eur a druh je natoľko vzácný, že na jeho ochranu sa vyhlasujú chránené územia. Rastlinky si môžete zakúpiť v špecializovaných predajniach alebo aj v Expozícii tatranskej prírody v Tatranskej Lomnici. ◀

Plesnivec alpínsky

v roku 1888 vydali členovia spolku pre tento druh aspoň ochranný leták. Obrázky vzácných tatranských rastlín umiestňovali vo vysokohorských chatách a ich súčasťou boli komentáre o ich vzácnosti. Členovia spolku začali plesnivec umelo pestovať, rozmnožovať a organizovať kurzy pestovania plesnivcov. Ich snahy o vysadenie druhu v žulových častiach Vysokých Tatier na Kežmarskom, Slavkovskom i Gerlachovskom štíte však neboli úspešné.

Spätosť s podkladom

Plesnivec obľubuje vápencové podložie, a tak sa na území Tatranského národného parku vyskytuje hlavne v alpínskom a subalpínskom stupni Belianskych Tatier a vo vápencových častiach Západných Tatier. Rastie v štrbinách a puklinách skál, a patrí medzi druhy, ktoré osídľujú tieto nehostinné miesta. V skalných štrbinách je iba obmedzené množstvo zemin, v lete sa skala prehrieva viac ako okolité prostredie a presuša sa, v zime naopak viac premrzá a je vystavená silným vetrom. Všetkým týmto extrémnym podmienkam sa plesnivec, tak ako aj iné vysokohorské rastliny, dokázal prispôbiť. Svedčí o tom odenie celej rastliny do akejsi plste. Husté ochlpenie jej pomáha regulovať hospodárenie s vodou, chráni ju pred chladom a ultrafialovým žiarením. Práve kvôli vzhľadu rastliny, ktorá je ako keby pokrytá plesňou, dostal tento druh svoje pomenovanie.

Zaujímavé kvetenstvo

Pre oko návštevníka je určite najpríťaž-

Výber zástupcu do prvej časti seriálu bol vcelku jednoznačný. Nie je možné začať predstavovanie ináč ako symbolom hôr a najstaršou chránenou rastlinou na Slovensku, ktorou je plesnivec alpínsky (*Leontopodium alpinum*).

  Katarína Žlkovanová

Plesnivec alpínsky je druhom, pre ochranu ktorého sa vyhlasujú chránené územia. Jeho domovom sú skalné štrbiny a pukliny. Pred extrémnymi vysokohorskými podmienkami chráni rastlinu plstnaté odenie. Pozornosť upúta jej kvet, pre plesnivec sú charakteristické hviezdovito usporiadané listene okolo žltých súkvetí.

Pohľadná zoologička, telefónny kábel okolo krku, preparát lasičky odetej do zimného snehobieleho kožúška, historický, polorozpadnutý rám obrazu – a už to išlo. V plnom pracovnom nasadení počas údržby Múzea TANAP-u skrsol nápad od fotiť tatranskú dámu s hranostajom z Malej Studenej doliny ako pripomienku renesančného veľdiela Leonarda da Vinciho. Keď sme náš počin a originál *Dámy s hranostajom* porovnali, zistili sme, že zvieratko spočívajúce v náručí Leonardovej Cecilie Gallerani je aspoň dvakrát také veľké ako skutočný hranostaj, ktorého si privinula prvá dáma Výskumnej stanice TANAP-u, jej poverená vedúca Gabriela Chovancová.

 Jana Tomalová autorka a mnk.pl

„Je hranostaj správny preklad z taliančiny? Možno namaľoval fretku, tie sa už v stredoveku chovali bežne,“ začali sa pri pohľade na nezrovnalosti v proporciách rovnomených živočíchov prebúdzajú v hlúčkiku pracovníkov Správy TANAP-u kunsthistorici. Nuž, aj na Apeninskom poloostrove drží *La Dama con l'ermellino* podľa prekladu z talianskeho jazyka v náručí lasicu hranostaja (*Mustela erminea*) a žiadny z dostupných zdrojov nepotvrdil, že by na da Vinciho obraze mohlo ísť o domestikovanú formu tchora, kunovitú šelmičku fretku domácu (*Putorius furo*). Zvierka ponášajúca sa veľkostne skôr na kunu, hlavou trochu vraj i na vtákopyska, bolo pre nás menšou záhadou. S profesionálnou deformáciou vedeckého pracovníka by

sme majstrovi mohli odkázať jednu hádanku: „Kožuch biely, zviera v náručí priamo pomenované, ale hranostaj to nie je, jasný pane.“

Samozrejme, s dávkou „nadsádzky“, veď mnohé diela talianskeho renesančného génia, nie len nástenná malba *Poslednej večere*, sú opradené inotajmi či kódmi. Bolo nám jasné, že za vyše päťsto rokov určite nie sme prví, ktorí si všimli prerasteného živočicha na slávnom obraze. A vieme, že umenie neprináša iba naturalizmus. Napriek tomu sme nezahodili nápad ponoriť sa do pátrania za da Vinciho zvieratkom. Po „mystických“ chvíľach sme už nechali našich výskumníkov pokračovať v každoročnej údržbe exponátov a príprave na profylaktické práce. My sme sa išli ďalej zaoberať

hranostajom, respektíve tým, čo si pod ním asi predstavoval Leonardo da Vinci.

Od šlachticov do rúk štátu

Najprv sa však pomyslene pozrieme do Národného múzea v Krakove, originál *Dámy s hranostajom* totiž visí v Múzeu kniežat Czartoryských. Do aristokratickej rodiny sa dostal v roku 1798, keď ho Adam Jerzy Czartoryski, mimochodom neskorší cársky minister zahraničia, kúpil pre svoju matku Izabelu. Hlavnou myšlienkou zakladateľky bohatej zbierky, princeznej Izabely Czartoryskej, bolo zachovať spomienku na minulosť. V roku 1801 v Puławoch otvorili Sibylin chrám, kde zhromažďovali predmety spojené s históriou Poľska. Gotický dom zasa ukrýval umelecké pamiatky európskej

kultúry od roku 1809. Rodinný poklad ďalej rástol aj pod rukami kniežata Władysława, vďaka ktorému sa podarilo kultúrne artefakty roku 1876 sprístupniť verejnosti v múzeu v Krakove. Desiatky tisícok umeleckých diel a štvrtí milióna rukopisov zo zbierky Czartoryských, medzi ktorými sú okrem Da Vinciho obrazu i maľby Rembrandta či Renoira, sa pred šiestimi rokmi dostali do vlastníctva štátu.

Hoci boli diela prístupné očiам verejnosti aj predtým, vláda chcela podľa ministerstva kultúry kolekciu vzácností zachovať pre nasledujúce generácie. Poľská republika má za sebou supervýhodný obchod, daňových poplatníkov stála aristokratická zbierka sto miliónov eur, pričom jej trhová hodnota sa pohybuje na úrovni 2,3 miliardy eur. Adam Karol Czartoryski sa vyjadril, že sa cíti, ako by rodinnú zbierku štátu podaroval. Medzičasom strávil *Dáma s hra-*

nesancie. Umelec použil dosku s rozmermi zhruba 40 krát 54 centimetra z jeho oblúbeného orechového dreva, na ktorú maľoval olejovými farbami. Do sveta portrétovania priniesol Leonardo dynamiku, bol posadnutý detailným zobrazovaním pohybu, svoje skicáre plnil kresbami zurčiacej vody, letiacich vtákov či tráv vlniacich sa vo vánku. Ceciliu zachytil počas otáčania a v momente, keď hladká hranostaja. Leonardo da Vinci bol tiež fanúšikom slovných hračiek a symbolov, ktoré zapracovával do umeleckých diel. Výnimkou nie je ani biely hranostaj, ktorý je našim prvotným objektom záujmu. No keďže dámy majú prednosť, najprv sme sa podľa bontónu povenovali Cecilii Galleriani.

Alegórie, symboly a inotaje

Existuje mnoho interpretácií, čo a v súvislosti s akou spojitosťou predstavuje

na obraze ako symbol samotného Sforzu, ktorého Cecilia drží v náručí a hladká. Klasická literatúra pozná hranostaja vo význame tehotenstva či pôrodu, niekedy ako zviera, ktoré chránilo tehotné ženy. I preto sa objavuje názor, že Leonardo namaloval portrét v roku 1489, keď Cecilia nosila pod srdcom nemanželské dieťa Ludovica. Spomína sa dokonca aj erotický podtón bielej lasičky, keďže dáma hladká jej dlhý štíhly krk. Jedna z teórií interpretuje hranostaja ako odkaz na samotnú Ceciliu Gallerani, respektíve jej priezvisko, grécky výraz pre tohto živočicha sa uvádza ako galé (γαλή) či galéē (γαλήη).

Luke Syson pôsobí v Národnej galérii v Londýne okrem iného ako kurátor talianskych malieb z obdobia da Vinciho. Práve jeho štúdie upozorňujú, že zviera na portréte je príliš veľké na to, aby sme povedali, že ide o skutočného hranostaja, jeho

Dáma s hranostajom po tatransky

nostajom mimo poľskej zeme dve obdobia. Po nepokojoch v roku 1830 visel portrét 46 rokov v Paríži, po okupácii Poľska sa „da Vinci“ ocitol v Nemecku a do Krakova sa vrátil v roku 1946.

Hoci celý svet pozná renesančný obraz ako *Dámu s hranostajom*, dielo oficiálne nesie názov *Portrét Cecilie Gallerani*. Umelec ho namaloval v rokoch 1483 až 1490 (ďalšie zdroje uvádzajú 1489 – 1490) a je jedným z jeho štyroch svetských ženských portrétov. Patrí medzi ne i dobre známy obraz *Mona Lisa* (1503 – 1505) visiaci v Louvri a parížsky kultúrny stánok vlastní aj ďalšiu da Vinciho dámu známu ako *La Belle Ferronnière* (1495 – 1499). Jeden z názorových prúdov kunsthistorikov razí teóriu, že pre tento portrét tiež pôzovala Cecilia Gallerani. Najstarším zo štvorlístka renesančných portrétov, obrazom *Ginevry de' Benci* (1474 – 1478), sa môžu pochváliť vo washingtonskej Národnej galérii umenia.

Dáma má prednosť

Leonardo da Vinci namaloval *Dámu s hranostajom* počas svojho pobytu v Miláne, kde si ho povolal veľký priaznivec umenia Ludovico Sforza a práve milienka da Vinciho mecenáša Cecilia Galleriani sa stala hlavnou hrdinkou obrazu vrcholnej re-

na poli umenia malá lasička, ktorá má počas roka hnedú kožušinu. Na zimu však mení srst' na bielu s výnimkou špičky chvosta, tá ostáva tmavá. Od stredoveku sa považuje hranostaj za symbol čistoty a striedmosti. Hovorí sa, že toto zviera volí radšej smrť, ako by si malo zašpiniť svoj biely kožuch. Hranostaj sa stal preto dokonca jedným zo symbolov matky Božej, ktorá počala z Ducha Svätého, neskôr i znakom jej samotného panenstva. Sandro Botticelli zvečnil v roku 1487 Madonnu s dieťaťom, svätými a anjelmi, pričom dve nebeské stvorenia držia oponu z kožušiny hranostaja. Ten sa spája i s najvyššou aristokraciou. Správnym zošitím jeho jemnej zimnej kožušiny vznikali biele rúcha s tmavými bodkami, ktoré nosili monarchovia, cisári či ďalšie vznešené osoby.

Zviera na da Vinciho obraze má podľa historikov umenia pripomínať Ludovica Sforzu, vysoko vplyvného a bohatého politika renesančného Talianska, ktorý da Vinciho štedro podporoval nielen v maľovaní či sochárstve, ale i v jeho vedeckom bádani. Pre Sforzu mal hranostaj osobný význam, donor umenia ho používal ako osobný znak a neapolský kráľ Ferdinand I. Aragónsky ho vymenoval v roku 1488 za člena Rádu hranostajov. Ďalšie výklady interpretujú zviera

veľkosť je podľa Sysona skôr symbolická. Navyše prízvukuje, že Leonardo vytvoril mýtického tvora, ktorý dostal svoju po-

Originál obrazu *Dáma s hranostajom* visí v poľskom Krakove.

Hranostaj čiernochvostý

(*Mustela erminea* Linnaeus, 1758)

📍 Gabriela Chovancová 📷 Jana Tomalová

Patrí do čeľade lasicovité (*Mustelidae*) a spomedzi našich cicavcov je jedinečný vďaka bielemu zimnému ochrannému sfarbeniu srsti, často typickému pre severské tundrové druhy. Jeho krásnej bielej zimnej kožušinke sa taktiež hovorí hermelín. V lete má hranostaj typickú škoricovohnedú farbu, na brušku bielu, avšak v oboch osrsteniach ostáva koniec chvosta čierny, čím ho dobre odlíšime od podobnej lasice myšožravye.

Obýva celé naše územie od nížin až po alpske pásmo. Jeho výskyt potvrdili v nadmorských výškach od 99 metrov na Východoslovenskej nížine až po 2 050 metrov v Západných Tatrách. Oblubuje vlhké biotopy. Najčastejšie ho môžeme pozorovať na okraji lesa, v kosodrevine, na rúbaniskách, v hromadách dreva, kamienia, na roliach alebo aj pri vodách, ľudských sídlach a hospodárskych stavbách. Dokáže sa šplhať po stromoch, ale je i dokonalým plavcom.

Aktivitou hýri najmä za tmy, no nepatrí výlučne k nočným živočíchom, počas výchovy mláďat si zhaňa potravu aj cez deň. Bežne sa schováva v dierach a úkrytoch iných živočíchov, vlastné si nestavia. V zime loví v podsnežných chodbách hlodavcov. Jeho teritórium zaberá zhruba dvadsať hektárov a značí ho výlučkom análnej žľazy. Pári sa od augusta do septembra a od februára do apríla. Zatiaľ sa vedcom nepodarilo ujasniť, ktoré z období je to hlavné. Zväčša prichádzajú na svet tri alebo štyri mláďatá.

Za potravou je hranostaj schopný prejsť aj päť kilometrov. Obživu tvoria najmä hlodavce, ktoré prekvapí v úkryte, alebo ich vytrvalo sleduje. Požiera aj obojživelníky, plazy, vtáky, bezstavovce, zožerie aj rastlinnú potravu. Ako uvádzajú Sládek a Mošanský (1985) údajne takéto malé stvorenie dokáže napadnúť i mláďatá

kopytníkov alebo zajace. Zahryzne sa im do krku a nepustí, kým korisť z prehryznutej tepny nevykrváca. Nepohrdne ani domácou hydinou. V alpínskom stupni tvorí jeho jedálňiček hlavne hraboš snežný, v tatranských podmienkach hraboš snežný tatranský. Je významným elementom v biologickom boji proti škodlivým hlodavcom, ale kvôli ničeniu znášok vajec ho v minulosti zaradili aj medzi poľovnú zver, loviť sa mohol iba v bažantniciach. Podľa platnej legislatívy je na celom našom území celoročne chráneným druhom národného významu a ohrozeným druhom s miernejším stupňom ochrany so spoločenskou hodnotou 700 eur.

V minulosti človek hranostaja intenzívne lovil kvôli kožušine, ktorá bola významnou okrasou šľachtického oblečenia. V súčasnosti sú hlavným predátorom tejto lasičky veľké druhy mäsožravcov, dravcov aj sov, najmä výr.

O tom, že sa hranostaj vyskytuje aj na území Tatranského národného parku, svedčia priame pozorovania v prírode, ale i evidencia uhynutých jedincov a exponáty tohto druhu v Múzeu TANAP-u. Jedince sme my a naši predchodcovia získali zberom z ciest na území Tatier a podhoria, kde zahynuli zväčša po zrážke s automobilmi. Išlo o lokality Tatranskej Lomnice, Horného a Dolného Smokovca, Tatranskej Kotliny, ale aj Zámkovského chaty. Kadávery spracoval preparátor, v súčasnosti ako exponáty obohacujú vitríny a diorámy ich typických biotopov.

V samotnej prírode hranostaja ťažko spozorujete najmä vďaka jeho rýchlosti a obratnosti, zato v múzeu v Tatranskej Lomnici si sympatickú šelmu môžu návštevníci detailne preskúmať zblízka. Naopak, ďalšie jeho zbierky ako lebky, kože či kosti sú uložené v depozitárnych priestoroch, kde ešte len čakajú na svoju príležitosť – kým si aj ich nájde veda, výskum a výchovno-vzdelávacie aktivity. ◀

Predstavujeme vám „nášho“ hranostaja z obrazu, samičku, ktorú našli uhynutú 28. januára 2012 v Malej Studenej doline. Kým z nej preparátor vytvoril na Výskumnej stanici TANAP-u dermoplastický preparát, vážila 190 gramov, celkovo bola dlhá 326 milimetrov a v kohútiku merala 78 milimetrov.

dobu od niekoľkých zvierat, ktoré v tom čase nakreslil. Hranostaja spomína da Vinci aj vo svojom beštiári, v ktorom o zvierati píše ako o živočíchovi umiernenom a čistom.

Výskumy objavili

Dámu bez hranostaja

V roku 2007 vedci s pomocou multipektrálnej analýzy skúmali obraz a zistili, že do neho v priebehu vekov reštaurátori veľa nezasahovali, s jednou výnimkou. Skener odhalil modrošedé pozadie, ktoré pravdepodobne v 19. storočí premalovali načierno. Tento zásah zrejme narušil perspektívu diela a prispel k neprirodzenému kontrastu v Ceciliinej tvári.

Poriadne prekvapenie priniesli o sedem rokov neskôr výsledky ďalšieho výskumu. Na da Vinciho obraze dáma pôvodne žiadneho hranostaja nedržala. Svetelná technika Layer Amplification Method pracuje na princípe sledovania jednotlivých vrstiev a vie nájsť samostatne každý ťah štetcom. Podľa zistení domaloval da Vinci zviera neskôr a dokonca v dvoch verziách, tmavej aj bielej. Zrejme veľa váhal a skúšal, mazal či pridával prvky do obrazu. Kunsthistorikovia zistenie dvihlo zo stoličiek a experti prichádzali s ďalšími teóriami. Da Vinci mohol cicavca dodatočne domalovať ako milenca modelky či jednoducho preto, aby sa zavdalil svojmu mecenášovi alebo dokonca na žiadosť samotného Sforzu, ktorý chcel dať verejnosti na známosť, že má s Ceciliou románik.

Je pozoruhodné, čo všetko v sebe môže zhmotňovať maličká lasica hranostaj. Sám Leonardo da Vinci povedal, že maliar má vesmír vo svojej mysli a v rukách. To zaiste platilo pre mnohé z jeho umeleckých diel vrátane *Dámy s hranostajom*. A niekedy k nakuknutiu do nevedných dimenzií stačí maličkosť. Napríklad, keď sa snažíte v Múzeu TANAP-u len o jednu kreatívnu fotku, ktorá má nachvíľu oživiť moderné sociálne siete. ▶

Zdroje:

Bik, K.: Najdrožsza. Podwójne życie Damy z gronostajem. Wydawnictwo Znak, Krakov. 2019. ISBN: 978-83-240-5807-5.

Slávny obraz Dáma s hranostajom odhalil stáročné tajomstvo. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/262631/slavy-obraz-dama-s-hranostajom-odhalil-starocne-tajomstvo/>.

Poľsko kúpilo dámu s hranostajom. Šľachtická zbierka získala za smiešny peniaz. Dostupné na internete: <https://hnonline.sk/style/kultura/883829-polsko-kupilo-damu-s-hranostajom-slachticiku-zbierku-ziskalo-za-smiesny-peniaz>.

Oficiálna stránka Národného múzea v Krakowe. Dostupné na internete: <https://mnk.pl/oddzial-muzeum-ksiazat-czartoryskich/zbiory>.

The Lady with the Ermine. Dostupné na internete: <https://medium.com/@cyan.rincon01/the-lady-with-the-ermine-b7ac9545a606>.

Múzeum obsadili bobry

Rys nadobro ustúpil bobrom. Aspoň tak to na prvý pohľad vyzerá v expozícii Múzea TANAP-u v Tatranskej Lomnici, kde sa v rámci pravidelnej každoročnej odstávky rozhodli vynoviť ďalšiu z diorám.

  Martina Petráňová

Tentokrát sa múzejníci zamerali na podhorie Tatier. Zatiaľ čo pôvodnej dioráme dominoval rys v spoločnosti srnca, zajaca a jazvecov, ústrednými hviezdami tej novej sa stali bobry. „Momentálne je to aktuálna téma, bobor sa v posledných rokoch objavuje v podhorí, a nielen tam, čoraz častejšie. Aj napriek tomu, že sa v tejto súvislosti veľa hovorí o škodách, jeho význam pre prírodu je nepopierateľný. Nielen že zadržiava vodu v krajine, ale takisto vytvára i vhodné podmienky pre vlhkomilné druhy chránených rastlín a živočíchov, ako sú napríklad mloky, žaby, plazy alebo vodné vtáctvo,“ vysvetľuje zoologička Gabriela Chovancová, ktorá je zároveň poverená aj vedením Odboru vedy a výskumu Správy Tatranského národného parku so sídlom v Tatranskej Lomnici.

Atmosféru podhoria navodzuje malba z autorskej dielne Tomáša Zárubu, ktorý sa inšpiroval fotografiou Mareka Kopnického. Sú na nej zachytené Vysoké Tatry s voľnou krajinou a bobrími hrádzami v popredí. Tvorcovia diorámy pozadie umne prepojili s fiktívnou vodnou plochou, takže pohľad na dvojicu bobrov v akcii pôsobí s horami ako kompaktný celok. Autenticnosť celému výjavu dodávajú ohlodané kusy dreva, ktoré sú originálmi z prírody. „Nebolo jednoduché spraviť na pomerne malej ploche takú náročnú diorámu, ktorej súčasťou by bol bobří brloh aj hrádza spolu s vodnou hladinou, bobrami a ďalšími živočíchmi. Zároveň sme museli zladit' malbu s 3D pozadím vodnej hladiny, čo bolo dosť zložité, pretože sme tam aplikovali v niekoľkých vrstvách špeciálne živice. Celé to musí byť ozaj bezchybne spravené, aby bol efekt vodnej hladiny dokonalý a zároveň to bolo pochôdzne, aby sa časom dala dioráma meniť,“ hovorí umelecký reštaurátor

„Starú“ diorámu, ktorej dominoval rys, nahradili v múzeu novou. Priestor dostal vodný biotop, ktorému kraľuje bobor.

Tibor Kováč, ktorý si spoločne s kolegami vzal po minulé roky do parády aj ďalšie dve diorámy v múzeu. Táto vraj bola spomedzi nich najnáročnejšia.

Okrem bobrov v nej dostal priestor srnec, ktorý nenápadne vykúka spoza stebel trávy, či volavka oddychujúca na kuse dreva. Prehliadnuť sa nedajú ani dve vydry, ktoré sledujú dianie v okolí bobriehto hradu. Pozorný návštevník si však istotne všimne i ďalších zvieracích obyvateľov podhoria, či už je to zajac, skokan, rybárik, vážka, užovka, alebo trojica mlokov, ktorých odliatky zhotovil strážca prírody Juraj Ksiažek. Vypracovanie preparátov bolo už tradične v réžii Milana Kornajčíka. Niektoré kúsky z pôvodnej diorámy dostali novú šancu, iné majú v múzeu

premiéru. Tak ako bobor – staviteľ, ktorý si vraj vyžadoval viac kumštu než jeho plávajúci sused. „Model som musel viac prispôbovať, aby mal aj zodpovedajúci výraz. V porovnaní s plávajúcim bobrom, ktorému vidno len vrchnú časť tela, bol ten ohrýzajúci náročnejší. Do budúcnosti by som chcel pridať ešte jedného, ktorý bude schádzať z hrádza a takisto som rozmýšľal nad samičou a bobričatami vo vnútri hradu, čo by mohlo byť zaujímavé hlavne pre deti,“ naznačuje plány skúsený preparátor.

Bobria dioráma zatiaľ nie je kompletná. Jej súčasťou bude aj tabuľa s informáciami o tomto najväčšom európskom hloďavcovi, ktorý dorastá do jedného metra a váži až tridsať kilogramov. ◀

Krížovka

Anton Hajovský

Vareškové pleso je menšie pleso vo Vysokých Tatrách. Nachádza sa na dne Vareškovskej kotlinky vo Velkej (**tajnička 1**) vo výške 1 836 m n. m. Na južnej strane sa nad plesom vypína (**tajnička 2**) vežička, povyššie sa nachádza Dlhé pleso. Svoj názov dostalo podľa Vareškovskej kotlinky. Starolesnianski (**tajnička 3**), ktorým tieto pozemky voľakedy patrili, vedeli, že tam hojne rastie liečivý lyžičník (**tajnička 4**). Preto kotlinku i pliesko volali podľa tejto bylinky. Ktosi neskôr zrejme nesprávne pochopil význam lyžičníka, pretvoril ho (**tajnička 5**) a vytvoril tak nezmyselný názov Vareškové pleso, Varechové pleso. Východiskom k plesu je Starý Smokovec alebo Hrebienok. Po červenej značke sa turisti dostanú na Rázcestie nad (**tajnička 6**) chatou a odtiaľ po modrej značke zvolia smer (**tajnička 7**) chata.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
A																		
B																		
C																		
D																		
E																		
F																		
G																		
H																		
I																		
J																		
K																		
L																		
M																		

Legenda

Vodorovne: A. **Tajnička 2 – tajnička 5.**

– B. Vzduch, po grécky – slovenská obec (okr. SE) – lakťová kosť (med.) – lesné zviera – citoslovce nárazu. – C. EČV Žiliny – ruská rieka – austrálske sídlo – savana – juhoamerický jeleň. – D. Majúca snehová farbu – arabský sultanát – elipsa – mesto v Alžírsku. – E. Menšie strednice – zabíjačková polievka – predstavý kláštora – duša u starých Egypťanov – zub na kolese. – F. Čínske nárečie – ruský revolucionár – nehoda – veľká miestnosť – súka (zastar.). – G. Nočný klub – **tajnička 1** – MOL Rumunská. – H. Slabina (med.) – moslimské obyčajové právo – hexagonálny nerast – športová súťaž – veľký diel poľa. – I. Palica, po anglicky – značka irídia – súkal (zastar.) – prikrývka – značka syra. – J. Časť žalúdka prežúvavcov – skratka združenia našich miest a obcí – pestúnka – pilot. – K. Nákazlivá choroba – podanie v tenise – opakovane – japonská abeceda – jestvuješ. – L. Otec – pravda, po anglicky – postavenie – údel – jedna z televíznych ocenení. – M. **Tajnička 4 – tajnička 6.**

Zvisle: 1. Zvratné zámeno – **tajnička 7** – olej na recepte. – 2. Ženské meno –

medzinárodná normalizačná spoločnosť – bočnice na voze. – 3. Značka argónu – nežni – mesto v USA – všetko v poriadku. – 4. Užitočný hmyz – značka vysávačov – Európske hospodárske spoločenstvo – táto. – 5. Ranný nápoj – schránky na žrebovanie – Short Range Radars. – 6. Hranica (med.) – nádoba na jedlo – najvyšší starogrécky boh. – 7. Osobné zámeno – Fatimin milý – filmový mimozemšťan – ihličnatý strom. – 8. Súpis – naša obec (okr. BJ) – MPZ Paraguaja. – 9. Listnatý strom – značka cigár – pohľad (bás.). – 10. Súhlas – omámil – hudobný nástroj. – 11. Tu máš – spor – EČV Detvy – dosť. – 12. Chemický prvok – časti nôh zvierat – anglická predložka. – 13. Bol vo vare – mrzák – Komora súdnych exekútorov. – 14. Tlačová agentúra Holandska – vozík – vavrínový ker. – 15. Staroegyptský boh slnka – balík – staročeské zámeno – japonský šerm. – 16. Emisná banka – zlikviduj oheň – vyberaná spoločnosť – koncovka ruských priezvisk. – 17. Neborky – plošné miery – základná číslovka. – 18. Rozum – **tajnička 3** – odborné učilište.

Pomôcky: Omeo – Taher.

Znenie tajničiek posielajte poštou alebo e-mailom na adresu redakcie uvedenú v tiráži do **28. februára 2023**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Komu pôjde výhra?

S krížovkou uverejnenou v čísle 5/2022 sa čitatelia popasovali bravúrne. Do redakcie nám prišlo dokopy 31 odpovedí a všetky boli správne, akurát jeden z „krížovkárov“ pozabudol pripísať vylúštenie desiatej tajničky. Správne odpovede mali znieť: 1. levočského; 2. Ak-samitka; 3. Badanyim; 4. Kolbenheyer; 5. v Dreveníku; 6. priepasť; 7. Alabastrová; 8. Ladový sklep; 9. Muránska; 10. Zbojnícka. Knihu *Česká stopa v Tatrách* posielame **Milošovi Harmanovi z Police nad Metují**. Srdečne blahoželáme!

Fotohádanka

  Martin Maličký

Svet je v kríze. Každý hľadá spôsob, ako ušetriť. Nuž aj my vo fotohádanke sme prešli na úkolovú mzdu. Nebudeme predsa platiť lajdakov... Milí fotohádači, snáď som vás nevystrašil týmto ostrým úvodom. Hory sú nadčasové, nezávislé od ekonomiky a ďalších ľudských šibalstiev. Štítu tu stoja od vekov, prežili milénia bez väčších zmien. Aj preto sa rád do nich vraciam. Sú pre mňa istotou v časoch, keď už nič nie je isté. A fotohádanky, ako duchovné dcéry hôr, by chceli byť tiež nadčasové. Úkol, resp. úkolová mzda boli myslené ako smerovníky ku Kolovému štítu. Je uzlovým bodom hlavného hrebeňa Vysokých Tatier. Má tvar pravidelnej pyramídy, nech sa naň pozeráte z ktorejkoľvek strany. V lete je známa jeho juhovýchodná stena padajúca do Malej Zmrzlej doliny. Nachádzajú sa v nej tri veľké veže a jedna menšia (Kolová vežička). Medzi horolezcami je veľmi obľúbená aj vďaka cestám z dielne Stanisławskeho, Korosadowicza či bratov Dieškovcov. Moderní „drtiči“ tu dokonca nájdu aj osem mínusky – jednu od bratov Packovcov, druhú z dielne otec – dcéra Coubalovci. V zime si môžu lezci zasa zamávať motykami v jeho severnej stene nad Kolovou dolinou i v juhozápadnej stene v závere Čiernej Javorovej doliny.

Vráťme sa však k Malej Zmrzlej doline. Poliáci ju nazývajú Dolina Jastrzębia (Jastrabia). Hoci od Zeleného plesa je oddelená strmým prahom, tzv. Jastrábimi spádmi, práve ňou vedie najjednoduchšia cesta na „Koláč“, ako Kolový štít nazývajú familiárne zase bratia Česi. Normálka Malou Zmrzlou patrí k najatraktívnejším tú-

ram, aké ponúka tatranská vysokohorská turistika. Je to nielen vďaka zaujímavým úsekom s reťazami, ale najmä zásluhou nádhernej kulisy Karbunkulového hrebeňa. Ten sa tiahne od Jastrabieho sedla po Belasé sedlo. Nachádza sa v ňom aj menší brat Kolového štítu – Malý Kolový štít. Hoci na hrebene nijako extra nevyčníka, jeho južná stena bola jednou z posledných zdolaných tatranských stien. Podarilo sa to až partii okolo Stanislawa Motyky v roku 1938, pričom klasifikácia tohto prvovýstupu V. – VI. UIAA hovorí za veľa. Možno ste zachytili, že 17. augusta 2022 sa v tejto stene konala záchranná akcia. Český horolezec padal viac ako šesťdesiat metrov. Utrpel poranenia, ktoré mu nedávali šancu na prežitie. Nuž, hory sú najťažšou univerzitou na svete. Len nízke percento tých, ktorí vyletia zo skúšky, sa dostaví na nový termín...

Vážení čitatelia, niektorí z vás si určite pamätajú časy, keď sa Chata pri Zelenom plese nazývala Brnčalovou chatou. Mnohí ju tak voláme doteraz, preto mi dovoľte trocha poodhaliť pozadie tohto názvu. Albert Brnčal bol stredoškolský profesor a funkcionár horolezeckého hnutia. Narodil sa v roku 1919 v Spišských Tomášovciach. Absolvoval Učiteľský ústav v Spišskej Novej Vsi, ktorý bol liahňou horolezeckého dorastu. Lezenie nenechalo chladným ani mladého Alberta – možno o to viac, že neďaleko jeho rodnej obce sa nachádza Tomášovský výhľad. Dnes je to vychýrená skalkárska oblasť, no v tých časoch naň ešte nikto zdola nevyšiel. Brnčalovi to nedalo správať, až nakoniec 8. októbra 1938 svoj

sen premenil na prvovýstup touto príkrú skalou. Lezecké družstvo pozostávalo ešte z Alexandra Ala Hubu a Ervína Leschinského. Trojica liezla hore tri a pol hodiny. Cesta dostala názov Ťažká škára a má rovnakú náročnosť ako Motykova cesta na Malý Kolový štít z toho istého roku. Zanedlho vypukla druhá svetová vojna. Brnčal bol najskôr v slovenskej armáde, neskôr, po vypuknutí Slovenského národného povstania, vstupuje do partizánskej skupiny Stalin. Je ranený a po vylicení preberá jej velenie. Veliteľom je až do 6. apríla 1945. Po vojne sa spolu s bratom Karolom venujú ich obľúbenému horolezectvu, čo sa mu v lete 1950 stalo osudným. Ako inštruktor horolezeckého kurzu na Chate pri Zelenom plese stúpал hrebeňom z Jastrabieho sedla na Jastrabiu vežu. Počas tejto nenáročnej túry sa mu vylomil chyt, stratil rovnováhu a padol až na sutinu do Malej Zmrzlej doliny, kde na následky zlomenej spodiny lebečnej zkrátko zomrel. Keďže bol predsedom horolezeckého ústredia JTO Sokol, Chatu pri Zelenom plese ešte v tom istom roku premenovali na Brnčalovu chatu. Názov sa vo verejnosti ujal, no po nežnej revolúcii, konkrétne v roku 1992, sa z nej znova stala Chata pri Zelenom plese. Jej súčasným chatárom je Tomáš Petřík, čo mi pripomenulo, že sa mám poďakovať inému pánovi Petříkovi – Jánovi, historikovi zo Spišskej Novej Vsi, za jeho obširné dielo, z ktorého som získal podrobné informácie o Albertovi Brnčalovi.

Milí hádači, myslím, že krátke zastavenie na Chate pri Zelenom plese prišlo v týchto chladných dňoch vhod. Vlastne, nemusíme sa nikam ponáhľať, lebo nová fotohádanka sa nachádza v jej blízkom okolí. Ak sa vám bude zdať povedomá, dajte nám vedieť.

Svoje tipy posielajte e-mailom alebo poštou na adresu redakcie uvedenú v tiráži **do 28. februára 2023**. Zapojením sa do súťaže účastník súhlasí so spracovaním svojich osobných údajov, ktoré poskytne redakcii na účely vyhodnotenia súťaže a zverejnenia výhercu v časopise. Súhlas so spracovaním osobných údajov trvá, kým trvá účel ich spracovania. ◀

Kto dostane knihu?

S fotohádankovým „úkolom“ z čísla 5/2022 si naši čitatelia úspešne poradili. Na adresu redakcie prišlo dokopy 35 odpovedí, pričom iba štyri z nich neboli správne. Predplatné časopisu TATRY na rok 2023 od nás získava **Rastislav Miškuf z Prešova**. Srdečne blahoželáme!

